

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Historia Provinciæ Paraquariæ Societatis Jesv

Techo, Nicolas

Leodii, MDCLXXIII.

Liber Septimus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-38528

HISTORIÆ
PROVINCIAE PARAQUARIAE
SOCIETATIS JESU
LIBER SEPTIMUS.

NICOLAUS Durandus Mastrillus Italus, gestis magistratibus, si quis alius, per Americam illustris, Collegii Limentis, tum Rector, è Peruvia solvens sub initium anni, Chilenam regnum Provinciae suae partem felici navigatione attingit: cujus praefecturae initia fausta infaustaque res consignarunt. Ordinar ab Petri Marini, irato Numini debitas inconstantiae penas luentis, infelicissimo exitu. Is ideo Societati olim in Bœtica nomen dederat, quod in flumen ex equo lapsus vovisset, si aquis, quibus absorberetur, liberaretur, se religionem professurum. Post aliquot religionis annos in Hispaniâ exactos, in Paraquariam navigans, ita se gessit, ut ex Societatis albo expungi meruerit. In Peruviam delatus; laxatis genio habenis, labefactatâ jam famâ, dum negotiorum ergo iter habet, equi vitio in rivulum praecipit, quamvis trium palmorum aquas vix evolveret, suffocatus interiit. Nemine non advertente, ideo aquis periisse, quod religionem, quam ob evitatum Divino auxilio submersionem voti reus inierat, beneficii immemor turpiter deseruisset. Gabriel Perlinus, antequam Peruviam repeteret, per Cordubensem ditionem excurrrens, quadringenta adultæ gentis, partim Indorum, partim Æthiopum capita salubri lavacro abluit. Præterea multi senes ab his olim baptizati, qui linguæ Indicæ expertes, nihil aliud ab initiandis exigebant, quam ut profiterentur se velle fieri Christianos, adhibitâ catechesi & cautione, denuo sacris undis variis in locis per nostros excursores immersi sunt. Salta, Hispanorum urbs modica, Societatis Collegium accepit. Hanc urbem Ferdinandus Lermæus Tucumania Prætor anno præteriti sæculi octogesimo-secundo, non longè à Peruviae finibus, in ipso fermè Calchaquinæ vallis ostio, ad reprimendam Barbarorum pervicaciam, feliciter construxit. Causa fundandæ sedis fuit, quod inde Calchaquinis subveniri posse crederetur, & multæ nationes Barbaræ, circum urbem incolentes, Apostolicorum hominum operam exigerent. Urbis Magistratus ad templum & domum condendum necessaria subministravit. Nicolaus Durandus Provincialis in Calchaquinam vallem penetrans, perspectâ Barbarorum & locorum conditione, duas sedes, ante sexennium positas, ideo deferendas esse censuit, quod quatuor Socii planè egregii assererent, neminem è ferocissima gente ex animo Fidem suscepisse: & quererentur Hispani, Societatis reverentiâ se cohiberi, ne perfidam & indomitam gentem, prout merebatur, sub jugum mitterent: cui rationi quamvis Provincialis non satis acquiesceret, prævidens si vi cum bellicosissima natione ageretur, futurum ut ingens damnum toti Tucumania crearetur: tamen Sociis inde retractis, satis miserimæ genti inpraesentiarum consultum putavit, si ea è Saltensi vicina sede Sociorum excursionibus extoleretur.

MENSE Februarii felici fato Cordubæ è vivis sublatus est Joannes Viana, Provinciae nostræ non infima gloria. Viana Navarrae oppidum ipsi patria fuit: vel ideo mihi designanda, quod Xaverii popularis sui exemplo (uti supra narratum est) eam Româ redux religiosissimè despiciens, adire noluerit. E Castellana Provincia, ubi Societatem iniverat, ad Bœticam, è Bœtica in Peruviam, è Peruvia jam Sacerdos ante triginta annos ad Tucumania missiones translatus, Quichoam,

Z

Lullanam,

CAPUT

I.
Initiû Provincialis
Nicolaï Durandi
varietate rerum
consignatur.

1623.

Petri Marini
inconstantia
castigata.

CAPUT

III.
Quadringenti
baptizati.

Saltem
Collegii
initia.

Calchaquinæ
sedes
deferuntur.

CAPUT

II.
De vita &
morte Joannis
Vianæ.

Ejus patria.

Variarum
linguarum
peritia.

Virtutes.

TUJAO

Morbui.

Fimbria
pompa.

CAPUT

III.

Ignatius &
Xaverius re-
center inter
Sanctos re-
lati celebra-
tur, & alia
res narra-
tur.

Urvaicensium
Barbarorum
ludi.

Urvaicensium
Baptismi.

Societas ve-
natorum.

Lullanam, Kakanam & Tonocotanam Indorum linguas addidit, quarum beneficio aliquot millia Barbarorum per Baptismum variis in locis Christianis addidit. Ut verò efficax esset Divini Numinis ad convertendas animas instrumentum, erga Majores obedientiam, corporis & animi puritatem, internam externamque modestiam, carnis afflictandæ studium, mansuetudinem, precandi assiduitatem, & cæteras virtutes Apostolicis viris conducibiles magno nisu consecrabatur. Mutius Vitelliscus, perspecto coram viri candore, columbulam suam vocitavit. Non semel siccissimo tempore, & Sole omnia adurente, pluviam precibus à Deo impetrasse creditus est. Animarum justus æstimator dicere solitabat, labores omnes à se tot Barbarorum in regionibus per tot annos toleratos, cum unius animæ lucto comparatos, nullos penè sibi videri. In Sancti Michaëlis Tucumania urbe, puerorum Congregatione institutâ, ad eò Marianum amorem teneræ ætati infillavit, ut exemplo permoti urbis primores, & ipse provinciæ Prætor, in album Sodalium cum pueris referri voluerint. Rectoratum Cordubensem paulò ante mortem tanto affectu successori tradidit, quanto ad cœlestem patriam anhelabat. Hydropisi lethali lecto affixus, ubi audiit nuncium de relato inter Sanctos Divo Ignatio, detineri non potuit, quin cum reliquis collegis gratias acturus ad templum se conferret, exclamans: *Claudi ambulant, surdi audiunt.* Monitus ut ab novo indigete, cujus olim auxilio à periculoso casu liberatus fuerat, sospitatem flagitaret, cum hac voce abnuvit: *Non tentabo Dominum meum.* Si qui hîc ea, quæ in procuratore Romana egit, & quæ alibi à me de eo narrata sunt, attexere velint, abundè sufficient, ut inter Provinciæ nostræ viros illustres referatur. Funus ejus prosequuti sunt Religiosi omnes & cives, tanto concursu, quantum innocens ejus vita, Hispanis æquè ac Indis per totam Provinciam utilissima, merebatur.

ADULTO jam anno, ubi authentico Romani Pontificis Diplomate cognitum est, Ignatium Loiolam, & Franciscum Xaverium, superiori anno inter Sanctos fuisse relatos, Australes hæ regiones, quòd multa sibi Ignatii ope cœlitus concessa profiterentur, & Xaverii exemplo Socios ad animarum lucrum incitatissimos experirentur, ludos instituere apparatus. In Hispanorum urbibus & Indorum pagis domi forisque nullis sumptibus parcitum, & omnes ingeniorum vires pietatisque industriæ expromptæ sunt, quò se novis Indigetibus gratos præberent. Super omnes tamen rei novitate in Assumptionis urbe placuere Urvaicenses aliquot pueri, nuper Christum professi: illuc ab Rocho Gonfalvio ducti, qui inter festivissimos urbis apparatus in duas turmas divisi, partim Barbarorum, partim Christianorum amictu, pugnam ad præscriptum fidium levissimâ saltatione representavere. Barbari varietate plumarum insignes, clavâ & arco, Christiani oblongâ Cruce pugnant. Dispar utrorumque saltandi modus eodem musicorum instrumentorum concentu regebatur. Nunc videre erant agmina secernentes, nunc implicantes, nunc impetu utrimque facto sese quasi punctim impetentes: sæpè aream geminâ serie secabant, deinde ac si casum ferire vellent, in distinctos quinque antagonistas choream reflectebant. Postquam diu sic bellatum est, & victoria stetit pro Christianis, hi Barbaros mutato modulorum tenore captivos præ se agentes Episcopatus Gubernatori primùm, tum Paraquariæ Prætori, tanquam Ecclesiæ & Regi Catholico, devictos stitere. Victi verò stratis humi corporibus hilariter, ut voluntarios captivos decebat, non intermissâ saltatoriâ gestulatione obsequium utrique professi, ex abrupto ad Aram novorum Indigetum se proripientes, Deo Optimo Maximo gratias egere, quòd per Ignatii Socios & Xaverii imitatores Ecclesiæ Christianæ & Regi Catholico subjeci se contigisset. Secundùm id, Quaracipucutius Casiquius, & viginti-tres alii Catechumeni Urvaicenses, ab Rocho Gonfalvio ad celebritatem etiam adducti, Emmanuèle Frias Prætoris spondente, ab Collegii Rectore solemnissimo apparatu, inter civium hilaria, Sacro Fonte lustrati sunt. Aloisius Gonfaga latius ab Gregorio XV. aris additus, magnâ etiam populorum aggratulatione ubique celebratus est. At dum sic diu ferbuissent omnia Divorum & Societatis laudibus, quasi in temperamentum nimie prosperitatis, Paraquariensis Episcopus,

juris

juris Indiarum non satis callens, ex Patronatus Regii in Indiis Occidentalibus jure contortè explicato, litis occasione arreptâ, pacem perturbavit. Ex qua lite ortis inter eum & Prætorem Regium Societatemque controversis, partito zelo illum anathemate ferit, & nos scholis in Assumptionis urbe spoliatos scripto dictoque, & missis ad Regem Catholicum inanibus querelis, ad eò graviter offendit, ut Collegii Rector veritus, ne tantæ dignitatis autoritas officeret animarum salutem, ex Instituti nostri rationibus procurandæ, coactus sit litem ad Senatum Regium deferre: quo post varios successus tandem factum, ut legitimo judice machinæ in Societatem ab Episcopo contortè in authorem suum verterent: qui deinde palinodiam canens, alteris litteris querelas in nos ad Regem missas expunxit, & magnâ Nicolai Mastrelli Provincialis curâ, redintegratâ amicitia, procuravit absens scholas in Assumptionis urbe nobis restitui.

IN Chileno regno Rex Catholicus pergebat alere Socios, apud Chiloenses & Araucanos in vinea Domini egregiè laborantes. Ex qua Regis liberalitate occasione sumptâ, nonnulli Religiosi conati sunt res nostras invertere, spondentes se, Barbatis Araucanis & Hispanis militibus per Sacramenta curandis, Sacerdotes ex suo Ordine sine pecunia Regia alituros, si Societas inde abiret. Prætor censuram apud Regem veritus, nî ærarii publici rationibus intenderet, approbato eorum consilio, non diu distulit, quin pecunias ab Rege imperatas Societati solvi prohiberet. Quæ res ubi per Regium exercitum & Præsidia militum Indorumque pagos divulgata est, nemine dissentiente negarunt omnes, alio lacte, quàm quod hæcenus suxerant, nutriri velle: assuevisse se Societatis moribus, proinde si ad eam alendam pecuniæ Regiæ subtraherentur, cum eâ se potius stipendia sua partituros, quàm utilissimis magistris privati se sinerent. Denique eò res devoluta est, ut Prætor, damnatâ præcipiti deliberatione, negatam stipem iterùm ex ærario dari juberet, ne exercitus Regii & Indorum offensionem incurreret. Deinde Prætor, privato in Societatem affectu, Collegio Conceptionis, cui subsunt Araucani, Bonæ spei & Chiloenses Socii, amplissimos campos, cum boum equarumque armentis, attribuit, ut viri Apostolici, positâ rerum ad sustentandam vitam curâ, totos se animarum lucris impenderent. Et reverâ id præstabant, Joanne Romero Rectorè, tum in Conceptionis urbe, tum terrâ marique excurrentes Socii, ex Indorum pagis & insulis, necnon Hispanorum militum limitaneis præsidiis, Baptismi & aliorum Sacramentorum collatione, ingenti fructu relato. Sub id tempus è maritima Chiloensium Insularum expeditione, ubi quatuordecim annos perdurarat, Melchior Vanegas revocatus est. De quo (quia ob futuram rerum novationem non aliàs mihi dicendus occurret) hæc pauca accipe.

MELCHIOREM Vanegam, unum è Provinciæ nostræ fundatoribus, & archipelagi Chiloensis clarum diuturnumque sidus, Chilensis regni metropolis ipso Virginis sine maculâ conceptæ die, anno præteriti sæculi septuagesimo-secondo, novo orbi auspiciato edidit. Is utrumque parentem è Toletorum Granatensis urbis stirpe quarto consanguinitatis gradu se attingentes habuit. Mater ejus insigni pietate matrona fuit. Pater verò militari præfecturâ insignitus, ita virtutem coluit inter arma, ut apud omnes sanctitatis famâ collectâ, in Societatem nostram paulò ante mortem adscisci meruerit. Nec Melchior noster acceptam à progenitoribus nobilitatem & domestica virtutum exempla per socordiam obscurari passus est: quippe eâ virtute primam pueritiam, mox deinceps adolescentiam exercuisse traditur, ut antiquis Anachoretis eâ ætulatâ vulgo compararetur. In horto paterno casam sibi fabricari impetrârat, ubi fræna pietati, Eremitarum ad instar, laxaret. Humi cubare, crebrâ flagellatione corpusculum castigare, inediâ vires macerare, multum orare, puellarem sexum tantum non odisse, dicacitatis & cupidiarum hostem ex professò se præbere, prima fuere virtutum ejus incunabula. Solebant perfrictæ frontis adolescentes in aprico loco extra urbem lascivire: in quos, deficientibus aliis remediis, Melchior Vanegas, initâ ad pium bellum cum

CAPUT
IV.De variis
rebus per
Chilenum
regnum
gestis.Barbari &
milites So-
cietatem
assimant.CAPUT
V.De vita &
moribus
Melchioris
Vanegæ.

Ejus patria.

Parentes.

Educatio.

Pirata op-
ta.

*Religionis
tyrocinium.**Obedientia**Virginitas.**Spurcitia
horror.**A parenti-
bus fuga.*

probris adolescentibus Societate, ferocissimos molossos undique conquistos eduxit, tantâ felicitate, ut lascivens cohors, metu canum jamjam involantium, fugam capessiverit. Urbis Episcopus Modelinus, summopere Melchioris familiaritate delectatus, assererat cum alicetivâ vitæ peritiam tantulâ in ætate assequutum fuisse. Annum agens duodevigesimali in Peruviam navigans, Limæ Societati mancipatus, virtutum & litterarum exercitio inter paucos eminuit. Jam Sacerdos, ac si hujus sæculi septimo in patriam renavigans, nullam non virtutem Apostolicis viris necessariam excoluit. Obedientiæ, quam scitè Climacus sepulturam voluntatis & quamdam mortem nuncupat, ita se tradidit, ut quâvis in re ab Majorum nutibus, tanquam ab Christi imperiis, penderet. Ne minimam quidem Religionis nostræ legem à quoquam infringere visus est. Castitatem hominis satis laudavero, si post Eusebium Nierembergium, ejus encomistam, asseruero, eum cum gratiâ baptismali, quantum conjectari potuit, obiisse: & tamen peccata sua ita deflebat, ac si nocentissimam vitam egisset. Castrens in urbe aula est Inda puella, fruges è nostro orto furandi ergò, scalas parieti admovere, quam ut conspexit noster Melchior, è domo se proripiens tamdiu editis clamoribus fugit, donec cives re vulgatâ ad laudandum castissimum Nicetam concurrerent. Dum circa hostium fines ingruente nocte iter cum socio haberet, & moneretur ut ad munitam neptis honestissimæ matronæ domum, non longè semotam, vitandi periculi ergò, pernoctatum iret, nullo modo ad id adduci potuit, minùs sibi ab hostibus timens, quàm à carne & sanguine. Periculosâ tempestate navigans, cum pænè de salute omnium conclamatum esset, & ipse navis gubernator gubernaculi curam deponere vellet, post fusas ad Deum preces, imperiosâ voce jussit vela laxari, spondens ventorum prosperitatem, qui non diu post præter omnium spem placidissimè aspiravere: nemine non fatente omnium incolumitatem Melchiori debeti. Multa prædixisse fertur, certo eventu confirmata. Poma ab eo cupita, extra tempestivitatem cælitus accepisse, & accepta Deo intacta reseccasse, non levis auctor narrat. Multas instituit ad varios Barbaros in continenti terra expeditiones, ingenti fructu, donec Anno millesimo sexcentesimo quadragesimo primo nonâ Junii esserretur. Funeri efferendo succollavere viri primarii: Episcopus verò, cum Clero, & utroque Magistratu, religionumque Ordinibus, flebiliter parentavit. Periti pictores effigiem mortui, quamvis maximè vellent, pingere nequiverunt: quod ab nonnullis ad miraculum relatum est. Quid verò tantus vir Chunorum Apostolus & Chiloënsium diuturnus doctor in continenti postea fecerit, alii pro instituto narrabunt.

CAPUT

VI.
Per Chiloënses insulas gesta narratur.

Augustini Villazæ virtutes.

Augustini Villazæ & Gasparis Fernandii labores.

Abstinencia

PRO Melchioris Vanegâ ad Archipelagum Chiloënsium missus est Augustinus Villaza, in Beticâ ad rusticos, & in Chilensi regno ad Araucanos (à quibus in captivitatem abactus fuit) Apostolicis expeditionibus clarus: cujus viri tanta fuit animæ puritas, ut sæpiùs Christus & Maria sacrum facienti, gratias pro beneficiis agenti, in cubiculo preces fundenti, se spectandos præbuerint. Ubi is longâ navigatione defunctus ad insulas Chiloënses appulit, compositis Hispanorum conscientiiis, cum Gaspare Fernandio compactam è tribus asseribus cymbam ascendens, octoginta pagorum inspectionem occcepit. E quinque mensibus, quibus hæc inspectio peracta est, trimestre integrum, nunquam intermittente hycmali brumâ, in madida veste ambo transfugerunt. Toto eo tempore lodicibus nive aut pruina madefactis sese involvebant. Madori accedebat frigus adeò acre, ut ipsa animalia rigore exanimarentur, & mare ipsum, æstu inquietissimum, gelu constringeretur. Remis per congelatas aquas viam sibi aperiebant. Singulis noctibus in litore sub tentoriolo, nive & brumâ indurato, lectulum sibi ex arborum ramis super madidam humum sternebant, subterfluentibus subinde adventitiarum aquarum torrentibus, & intolerabili frigore corpora constringentibus. Præter pulmentum ex radicibus confectum, nihil pro cibo nisi subcinericias ex farina placentulas, & pro potu multas in locis putrem aquam, adhibebant. Hæ erant Augustini Villazæ acerrimo stomachi dolore vexari, cupediæ, adeò ut ob defectum humanorù subsidiorum putarit vi mali è vita sibi abeundum; & aliàs, quòd frigore obriguisset, pro deplorato habitus

est.

est. Inter tot labores vegetum animum, & Barbaris Christo lucrands semper intentum, uterque conservabant: ter tempestate pænè perierunt: è tribus navigioliis, eo quo vehabantur tantùm incolumi, duo cum vectoribus in eorum oculis submersa sunt. Actum agerem, si labores in investigandis per has insulas Barbaris exanthlatis, si rupium arduitatem, si paludosa loca, si sylvarum asperitatem, quibus incedendum erat, rursum hîc scriberem. Sed solatio Sociis erant numerosæ animæ legitimis expiationibus per tot molestias Christo assertæ. Indus nunquam aliàs de peccatis confessus pro mortuo habitus, tactu Iconis Immaculatæ Virginis, Gaspare subministrante, sibi tantisper redditus est, dum antequam verè moreretur peccata expiaret. Augustinum Villazam animarum causâ ad Chunos etiam navigasse, in Nicolai Durandi Provincialis ad Præpositum Generalem litteris invenio: nec dubium quin magno Apostolicorum laborum proventu.

SUPERIORI Anno, Argentei fluminis Prætor à Petro Oniato Provinciali impetrarat, ut Petrus Romerus, tractandorum Indorum peritus, è Paranensi missione ducentarum leucarum itinere ad portum Boni-aëris evocaretur, adverso Urvaicâ navigaturus, exploraturusque Urvaicensium animos, & si quidem Jarosii jugum admittere vellent, oppidum novum in ipso fluminis ostio conditurus. Porrò hujus expeditionis arduitatem inde conjectabis, quòd quamvis Urvaicæ ostium ab portu Boni-aëris non longè absit, nullus eò penetrare ausus fuisset. Obstabant variarum linguarum & morum Indi utrumque littus insidentes, & ferocitate negotique commercio contra externos homines se tutantes. Inter eos eminebant Jarosii & Charuæ, avitarum consuetudinum tenacissimi, perpetuò palabundi, sementis regiminisque impatientes, quorum tanta barbaries est, ut in singulorum parentum mortè digiti nodum sibi abscondant, unde plerosque videre est volâ tenus mancos. Ante Hispanorum adventum struthionum, lagopodum, cervorumque venatione, & piscatione victitabant. Nunc multiplicatis boum equorumque gregibus, per latissimos campos equitando vagantur, bovinâ semicrudâ vescuntur, fundâ plerumque uruntur, adeò certâ lethaliqûe jaculatione, ut avem volantem persèpè excipiant, vastaque quorumcumque animalium corpora prosternant. Ubi Petrus Romerus adulto jam anno ad portum Boni-aëris appulit summâ Prætoris & civium aggratulatione, unico Hispano & pauculis Indis remigibus comitantibus, se dat in viam. Quaquâ ibant occurrebant feroces homines, corporibus unctis, cesarie ultra humeros promissâ, membris crebrâ punctione deformatis, & vocum truculentia formidabiles: qui cum sollicitarentur ad humanitatem veramque Religionem capessendam, obstinatè omnes negabant, præter avitos mores, alia sacra se percepturos. Non desistit tamen vir planè Apostolicus ab incepto, donec Guaratorum primos vicos, centum ab Urvaicæ ostio leucis semotos, attingeret, cupiebatque quàm maximè ad eam partem Urvaicensis Provincia penetrare, ubi Rochus Gonsalvius ante quadriennium Conceptionis oppidum fundaverat; sed obstitere Barbari, Romeri remigibus, nî retrocederent, necem intentantes: quare quia nullum ex tot populis Evangelio maturum inveniret, ad portum Boni-aëris, Provinciali suo & Prætori Regio abs se perspecta explanaturus, rediit.

IN eo portu Petrus Romerus, Nicolaum Durandum novum Provinciale offendit, cujus missu ad Guaicuræos, ducentarum leucarum itinere, adverso Argenteo Paraquarioque flumine, postliminò rediit. Guaicuræis redditus, pristinas in eâ gente domandâ artes cum Alfonso Rodericio, & aliquamdiu cum Josepho Oregio, strenuè renovavit: quamquam fructus non respondit immensis laboribus, ferocitate gentis egregios Sociorum conatus pertinaciter eludente. Tribus mensibus postquam eò venerat, Guaicuræorum Dux, & ejus mater, magno Barbarorum comitatu, Provinciale Assumptionis Collegium inspicientem convenère, rogantes ne suum popularibus suis conspectum denegaret. Invitandi verò modus is fuit. Præibat femina cantu modulato desideria gentis explicans, multisque verbis significans, quàm gratum & utile foret, si tantus Pater miserrimæ genti se sisteret.

*Periculâ.**Ad Chunos navigatio.*

CAPUT VII.
Jarosii explorantur.

*Jarosiorum mores.**Petri Romeri generositas.**Jarosiorum obstinatio.*

CAPUT VIII.
Guaicuræi excoluntur.

Guaicuræi Provinciale invitât.

Ab Provinciali
condi-
tiones postu-
lant,

Et donan-
tur.

Guaicurao-
rum mores.

Infantia.

Superstio-

Pervicaci-
tas.

Sociorum
labores.

CAPUT

IX.

De Paranen-
sium Socio-
rum rebus.

Jaguapuanū
oppidum de-
scribitur.

Sociorum
excursiones.

Didaci Boroa
labores.

Materiam
amovet.

Finito prolixo cantu, simul omnes, tum gestibus, tum confusis vocibus, eandem rem urgentes, Provinciam perpulere, ut transmissis Paraquario eò se conferret, ubi circa Sociorum sacellum frequentes Guaicuræi stercas suas plicatiles in forma oppidi explicuerant. Provincialis, cognita gentis conditione, ita cum Duce pepigit, ut si apud se Socios JESU perseverare vellent, in oppido pedem figerent, & ab injustis bellis abstinerent: indecentissimum enim videri, ut qui se Societati ab tot annis instituendos tradidissent, nihil de antiqua feritate remitterent. Admissis in speciem conditionibus, dona singuli de Provincialis manu accipere, qui quamvis stabilitatem sponderent, exigua omnino affirmantibus fides habita est: quod multorum annorum usu satis compertum esset, diu uno in loco perseverare nolle; stimulante eos belli aviditate, adeo genti innata, ut singulis pænè annis mutatis sedibus hostem quarant. Ex bello reduces peremptorum hostium crania ad uxores suas ovando referunt. Quæ crania foeminae festis diebus ornatissima cum luculentâ popularium commendatione hostibus quasi rursus insultantes in medium proferunt. Quin cum ipsi elementis certare quandoque Guaicuræis furor est. Dum tempestas ingruit, & omnia tonitruorum, ventorumque terroribus replentur, simul omnes sub stercis suis agminatim tanquam ad prælium prodeuntes clavas in aëra vibrant; sagittas, quæ fulgetrorum splendor crebrescit, frequentes emittunt: deficientibus armis lapides, supellectilem, & quidquid obvium est, contra ventos ejaculantur: arbitrans eâ fortitudinis ostentatione demones, quos tempestatum authores existimant, abs se reprimi, ne damnum inferant. Suas etiam festivitates non sine præliorum imagine faciunt. Nec alia inter eos major Hilariorum crebritas est, quam cum Septentriones in hoc hemisphærio apparere cœperint: tum enim nullâ habitâ conditionum ætatûmve ratione pugnis se mutuo ferientes insanis vociferationibus aëra complent, futuram anni prosperitatem sterilitatēve majori minorive debacchationum furore metientes. Igitur Provincialis, quamvis ferè nulla convertendæ gentis spes astulgeret, tamen ultimi experimenti ergo, & quia Assumptionis urbs id exigebat, Socios apud Guaicuræos reliquit, eo tempore retrahendos, quo omnino de gentis stabilitate desperaretur. Triennio sequenti Petrus Romerus, Alfonso Rodericus & Josephus Oregius in hoc spinetu elaborantes, exiguos planè paucorum infantium, & aliquot adultorum, paulò ante mortem baptizatorum, manipulos in horreum Æterni Patris intulere. Reliqui impietatum spinis suffocari se vivere. Quare pervicacissimæ huic genti, nisi cum excusso pedum pulvere deseretur, vix calamum impostum meum accommodabo.

AD Paranam pestis integro fermè oppido se pavit. Jaguapuanum id fuit, ubi Socii benè magnam Barbarorum multitudinem Christo per octennium genuerant: gentis reliquiæ partim Itapuam, partim aliò transmigravere. Nec minùs in alias Neophytorum nostrorum colonias fera lues sæviit. Quæ sopitâ Socii, frequentibus ad Ethnicorum terras excursionibus, mortuorum numerum novis accessionibus supplere satagerunt; eminente in hac hominum venatione Didaco Boroa, adeo in animarum prædam intento, ut sui incurius, dissimulatâ febre, stupefactis frigore artubus, gelidissimos torrentes umbilico tenuis transvadaret. Contractis rigore nervis cum palustri luto luctabatur, & nudis pedibus arenosa sylvestriaque loca peragrans, ad rupium apices enitebatur: quorum laborum fructus ordinarii erant, decem aut viginti Ethnicorum familias ex uno nemore, totidem ex alio, aut ex littoralibus spelæis rupiumque receptaculis erutas, ad oppida plerumque cum vitæ periculo reducere. Sub id tempus illustre fortitudinis specimen dedit Itapuana virago. Ex utriusque parentis oculis, & tantum non sinu, effera tygris decennem puellum eripuerat, dorsoque impositum in proximam sylvam efferebat ad vorandum: puelli genitor subito casu attonitus aufugit; sed mater stimulante teneriori amore, periculi immemor, in feram involat, ereptamque ex unguibus prolem ad maritum reportat: tygride nihil omnino contra tantam fortitudinem hiscere ausa, & marito minùs in se virilitatis, quam in uxore, inesse totâ vitâ fatente. Quod quamvis mirabile sit, tamen memorabiliora Sociorum Paranensium Urvaicentiumque facinora

existimo,

existimo, quotidie ex infernalis bestiae unguibus numerosas animas, spreto quovis mortis discrimine, eripientium. At jam Guairaniae Socios non inferiora sectantes inspectum eamus.

ANTONII Ruisii, Guairaniae Socii pro Josepho Cataldino moderantis, praefecturae principium insignivit novae gentis in Caesorum Regnam amor singularis. Advexerat is e portu Boni-aëris Statuam Virginis Lauretanae, Hispani sculptoris opus eximium, induxeratq; Lauretanum in oppidum, tantâ Neophytorum aggratulatione, ut abunde compensatam stragem, quam pestis in itinere fecerat, pergeratque in oppido facere, hanc unâ hospite assererent. Fama ad Divi Ignatii coloniam de speciositate Statuae Marianae perlata, quamvis pestis grassaretur, plures Neophytos accivit, ut oculos tantae Reginae aspectu pascere, aëntes, quodvis mortis periculum spernendum esse, praë illecebris occultâ quâdam virtute ab clementissima Principe in spectantium animos instillatis. Sed ne contagiosa lues Ignatianum oppidum eâ occasione corripere, visum est Patribus eò tantisper transferendam esse. Quod ut decentius fieret, Ignatiani Neophyti viam duarum leucarum per intactas sylvas, quâ pompa ducenda erat, aperuere, & omnes, nemine dempto, antequam ad spectandam Imaginem prodirent, se siterere Sacerdotibus, Confessione conscientias suas expiari postulantes: aiebant enim indecorum esse, animo inquinato puritatis Matrem aspicere. Id idem cum plerique Lauretanorum, antequam in suum oppidum Statuam inveherent, fecissent, non dubitatum eam mentem caelitûs utriusque injectam esse, ut existimarent MARIÆ favores ab iis sperari posse, qui se prius cum ejus Filio reconciliaissent. Certè id commodi octiduoano Virginis hospitio Ignatiani Impetravere, ut ab lue liberarentur.

RESTITUTA loco suo Virginis statuâ, quinque e nostris Sacerdotibus Lauretum ad juvandos peste afflato convenere. In quos sic officia distributa sunt, ut duo conscientias agrorum Sacramentis diu noctuque procurarent: totidem sectione venarum & aliis remediis corporibus mederentur. Joanni verò Vasæo templi cura & sepeliendorum cadaverum concessa est. Sexaginta corpora uno die aliquando sepulta sunt: cum vis mali mitissimè ageret, viginti trigintave terræ mandabantur. In eo opere Joannem Vasæum pestilens aura afflavit, sustulitque. Tornacum Gallo-belgicae urbs, vetus Nerviorum sedes, ei patria fuit: praeter aliarum artium studia, Musicam ita coluit, ut in Alberti Austriaci & Isabellae Clarae Eugeniae odæum adscitus, eorum favorem meruerit. Canoniaru & alio Beneficio donatus, cum ampliora ab tantis Principibus sperare posset, jam Sacerdos, Societati JESU nomen dare maluit. Sed quod pater ejus, tenuis fortunæ homo, negaret se sine filii subsidio vitam sustentare posse, e tyrocinio dimissus, annuo censu parenti impetrato, Religioni nostrae iterum consecravit. In Belgio per pagos concionabundus frequenter excurrens, Indicis missionibus praëfuit. Unam e transmarinis provinciis ambientem, quamvis speciosior offerretur, Paraquaria ob laborum Apostolicorum famam placuit. E portu Boni-aëris in Guairaniam missus, Laureti sexennium perstitit, ubi Ethnicis baptizandis & Neophytis poliendis egregiam planè operam navavit. Sed praecipua ejus gloria fuit, artem Musicam Neophytos docuisse; & in comperto est, ab ejus schola, in nova Neophytorum oppida, Societatis operâ per varias Paraquariae Provincias constructa, usum Musicae artis, & instrumentorum symphoniacorum, cum ingenti Divini cultûs augmento fuisse derivatum. Quoad ejus virtutes, hæc ex Antonii Ruisii, qui sexennio ei praëfuit, authographo accipe.

Quidquid, inquit, Angelicae puritati, quam profitebatur, officere poterat, Ioannes Vasæus cane pejus & angue oderat: quo odio id assequutus est, ut per sex annos integros in media & penè nuda barbarie ne levem quidem contra Castitatem incuriam Exhomologesi expiandam exhibuerit, nec unquam in somnis illud se senserit. Quotidie ante somnum juxta lectulum Angelo suo Custodi sedem collocabat, quâ honoris exhibitione, & vario caelestium Geniorum cultu, agnatam Angelis puritatem impetrasse creditus est. In summis torrida Zona caloribus, quamvis febricitaret, nunquam, nisi monito Superiore,

aquam

CAPUT

X.

De Lauretana Virgine.

Neophytorum erga Virginem amor.

Expiati ad visendam Virginem procedunt.

CAPUT

XI.

De vita & morte Joannis Vasæi.

Pestis.

Joannis Vasæi patria.

Artis musicae peritia.

Parentum tenuitas.

Labores apostolici.

Mores integri.

Erga Angelum Custodem devotio.

Religiosus.

Penitentia.

Mentis ariditas fortiter tolerata.

Mendacii horror.

CAPIT
XI.
Apud Ibitirambetanum
Guairanæ
populos Socii
Divi Xaverii
sedem
construunt.

Ibitirambeta
mons.Ibitirambeta-
tanorum
crudelitas.

aquam ori admovit: dicere solitus quodvis potius tormentum toleraturum se, quam minimum religiosarum legum apicem volens infringere. Dicta factis aquavit: nam nullam Instituti nostri regulam ab quoquam in Guairania omisisse visus est. Veniam generalem, dandi reculas & recipiendi, sibi fieri constanter recusavit; compendia illa veniarum generalium inter meritorum dispendia reponens. Dicere auditus est, si juberetur, se sua Cruce & precum breviario tantum armatum, per sylvas & loca sola sine viatico aliisve instrumentis ad fundanda nova oppida profecturum; quod in animum induxisset suum, obedienti & ex Divina Providentia pendenti nihil deesse posse. Nanyquam Ethnologeterium adivit, quin lucem caelestem à Patre luminum pro penitentibus peteret. Quotidiè antequam in lectulo ad quiescendum se componeret, aperta cubiculi janua, ad quatuor oppidi angulos quater Cruce ducta Deum impensè rogabat, ne permitteret ab quoquam quidquam contra Divinam legem committi. Cupediarum tam abstinens semper fuit, cum aderant, quam non cupiens, cum aberant. Frequenter sibi à Majoribus suis veniam fieri postulabat, ut remotà culcitra super nudos asseres quiescere liceret; si repulsam patiebatur, hilariter respondebat, malle in linteaminibus Majorum voluntate, quam suam super nudam humum noctem transigere; ne ipsi illud exprobraretur, Vinum tuum mixtum est aqua. Adeo estimabat Indicam missionem, ut dicere soleret, sortem suam cum quantavis dignitate non commutaturum. Tantius vir toto sexennio, quo in Guairania sub Christi vexillo meruit, ne unà quidem vice sensit animum caelestium earum consolationum pabulo refici, quibus frequenter solent Apostolici viri inter medios labores uberim recreari: sed inter orandum immenso semper panè tadio & tristitia obruebatur, adeo ut assereret multoties, sibi videri ad remos trahi, cum pulsus campana ad orationem dabatur: nullo tamen die omisit ad Meditationem se preparare, nullam toto eo tempore Exercitiorum Divi Ignatii, ut vocant, additionem neglexit. Et cum audiret Sociorum animos frequentè caelitus immissis deliciis pasci, suo se humilitatis pallio involvens, submitto capite usurpabat illud: Gaudeant bene nati. Sed quamvis careret palpabilibus illis illecebris, tamen caelestes immissiones tristitia velo & tadio nebula involuta sapè recipiebat, quibus ad constanter agendum & bibendum calicem Domini erudiebatur. Pendebant Socii ab ore dicentis, dum de rebus Divinis disserteret. Christi actionibus omnes suas actiones sigillatim, ut hæc ab illis pretium sumerent, uniebat: quod exercitium in nullo opere per totum sexennium prætermisit. Sed longè illud mirabilis est. Integri anni errata Sacramentali Confessione expians, cum nihil certe noxæ exhiberet, ne in irritum Sacramentalis absolutio caderet, jussus est ab Sacerdote de mendaciis præterite vitæ confiteri. Cui ille ingenuo candore respondit, totà vità ne semel quidem fuisse mentitum. Certè si omnis homo mendax, ut reverè est, quidni hunc hominem, in aula educatum, Angelum dicimus? Paulo ante mortem ab Provinciali impetravit ad Taitaobe regionem, omnium quotquot tum temporis erant periculosissimam, mitti; ad quam dum se accingit, in Cælos, uti speramus, quadragesimo secundo ætatis anno evocatus est. Octavo post anno, pileus quadratus, Religionis insigne, cum quo sepultus fuerat, dum ossa ejus aliò transferenda effoderentur, integer omnino in sepulchro repertus est: creditumq; illud præter morem evenisse, quod ipse iteratò Societatem ingrediens ostendisset, quam sincerè eam amaret.

PAULO antequam Vasæus moreretur, Antonius Ruisius, Josephus Cataldinus & Didacus Salazarius ad Ibitirambetanam regionem Christo subjugandam se accinxere. Guairania enim omnis in campestem & sylvestrem divisa est. Sylvestrem ab multis annis Societas excoluerat. Ad campestem verò hætenus penetrare non potuerat, ob feritatem gentis, hospites crudeliter devorantis, & fines suos contra externam vim pertinaciter bello tutantis. Ibitirambeta mons est sylvofusus in confinio utriusque Guairaniæ, ab incolis sic dictus, quod ex longinquo spectantibus capitis humani, è mento lapidem pro barbula exerentis, speciem referat. Circa eum montem multi Ethnicorum pagi visebantur, è quibus simul junctis palam erat numerosissimum oppidum conflari, & ad campestres populos gradum fieri posse. Superiori anno hujus montis accolæ Pipirium, ab Josepho Cataldino legatum, crudeliter maceraverant, & sylvestrium Indorum quamplurimos, variis occa-

sionibus

tionibus interceptos affatosque, solemnibus conviviis devoraverant. Præcipuum enim gentis oblectamentum antropophagia est. Ubi ergo superatis summâ difficultate Tibaxivæ fluminis præcipitiis & scopulis, circa eorum fines Socii exscensionem fecere, Neophytos Sociorum comites ingens timor corripuit, præsertim quoddam Taitetus, inter Ibitirambetanos crudelitate famosus, paulo antè occurrens. Ruifio affirmasset, si ad populares suos progredi auderet, ab multis hostiliter exceptum iri. Non defuere tamen, qui, Pipirii exemplo, de Sociorum adventu ad Antropophagos nuncium perferre vellent. Sed Ruifius & Cataldinus gloriosi periculi palmam nemini concedere volentes, relicto ad curam cymbarum Didaco Salazario, iussuque si mactarentur, secundo flumine fugere, cum pauculis Neophytis amore Christi vitam spernentibus terrestre iter arripiunt. Diu omnes, locorum imperiti, in incertum per sylvas littorales erravere, donec inciderent in hominem picto dæmoni quàm Indo similiorem, qui Angeli vices subiens, in se recepit Socios in pagum suum inducere, dummodò sineretur prius ad populares suos ire, ut eorum animos ad hospites benevolè recipiendos inclinaret: denunciando magnum vitæ discrimen adituros, nisi se prænuncio uterentur. Sed Socii, periculum improvisi adventus tentare, quàm consultandi Barbaris locum dare, tutius arbitrati, Barbarum præire iussu pone subsequuntur; & eodem die primum Ibitirambetanorum pagum audacter subeunt: cujus pagi incolæ, quamvis ab crudelitate abstinerint, tamen diffidentiam ostentantes negarunt, Socios apud se retinere velle, ne, iis receptis, Indorum abactores subsequerentur. In eo rerum statu, alterius pagi Casiquius, auxilium Ruifio adpromittens, spem fecit rei bene gerendæ: quocirca, evocato è portu Salazario, Socii futuri oppidi aream designant, templum fabricant, & concurrentibus è vicinis locis multis mortalibus, rempublicam instituunt. Qua in re versantibus trepidum nuncium adfertur de variarum factionum conspiratione, & præsertim eorum, qui superiori anno Pipirium trucidaverant: unam omnium vocem esse, advenas de medio tollendos, ne grande malum toti Provinciæ adveherent: probaturos se tandem, num carnis Sacerdotalis sapor ab aliorum hominum pulpa differret. Et jam non toto milliari Barbarorum copiarum aberant, cum Ruifius ad Cataldinum, templi fabricæ occupatum, accurrens, Divi Ignatii Martyris verbis eum appellans: *Hodie, inquit, dentibus leonum molar, vita hic dies, ô pater, nobis ultimus erit.* Cui Cataldinus, ab opere incepto non desistens, tanquam si periculum nihil ad se pertineret, summâ animi pace respondit: *Sicut fuerit voluntas in Cælo, sic fiat:* quam æquanimitem Casiquius advena miratus, proprio gradu ad hostes se confert, conventisque eorum ducibus Cataldini intrepidum dictum refert. Quo audito, hostes panico metu attoniti sese in fugam proripuerunt. Interrogati verò cur exercitus integer ab pauculis advenis & inermibus fugeret, unanimiter respondere, grande sibi malum timuisse ob Cataldini dictum mortem spernentis, & aliorum Sociorum fugere renuentium virtutem. Hæc nebulâ eventilatâ, serenitas tanta subsequuta est, ut oppidum pacificè ædificari, & Divo Xaverio solemniter consecrari potuerit. Ad quod habitandum non tantum vicinorum populorum incolæ, sed etiam ipsimet, qui arma sumplerant, remotique populi tantâ numerositate concurrerunt, ut sesquimille reductorum familiæ aliquando censuræ sint. In hoc oppido Josephus Cataldinus ab Ruifio relictus ostendit quantus esset, dum in perversissima & ab omni consortio remotissima regione, per annum integrum solus perseverare ausus, nec solitudinem, nec instantia quotidie pericula, nec omnium rerum inopiam, vel verbulo questus sit. Sed Ruifius & Salazarius difficilioribus hæc ad Taiaobæ terras expeditionem suscipientes, grande decus nostræ Religionis peperere.

DE Taiaobæ terris hæc fermè reperi. Huibaius, Guaraniæ fluvius sub Capricorno, Paranzæ se immiscens, triginta ab ostio leucis Villaricam, Hispanorum urbem, & non longè procul octo Indorum oppida ei subcensita, alluit. Suprà hæc oppida flumen ex alto delabens ultrâ navigare volentes objecto præcipitio prohibet. Quod præcipitium Taiaoba confederatiq; Casiquii pro muni-

Antonius
Ruifius &
Josephus
Cataldinus
mortem con-
taminant.

Ab Ibitiram-
betanis reci-
piuntur.

Oppidum
condunt.

Ad mortem
quaeruntur.

Fortitudinis
ostentatione
liberantur.

Mille quin-
genta fami-
lia reducuntur.

CAPUT

XII.

In Taiaobæ
terrarum
aditu Anto-
nii Ruifii
comites se-
ptem ma-
ctantur.
Taiaoba pæ-
tris.

Taiabano-
rum antropo-
phagia.

De Taiabâ
requis.

Taiabâ dolo
capitur.

Fugit.

Furit.

Antonius
Ruisius Tai-
abâ terras
pervadit.

Periclitatur.

Antropo-
phago alloqui
tur.

Ad necem
destinatur.

Septem ejus
comites ma-
ctantur.

Joannes
Guiraii
heroicum
facinus.

Ruisius fu-
git.

mento & sibi habebant. Gens omnis tantâ rabie carnes humanas appetit, ut cum defuncti externi hostes, populares suos ferociter trucidatos devoret. Nec defuncti qui infantes carnibus humanis ablactent, & ex interfectorum hominum ossibus sagittarum cuspides conficiant, ferocitatis monumenta in novâ crudelitatis instrumenta convertentes. Unde miror Ransonierium scripsisse, huic Guairaniæ partem feras & tygrides deesse, cum tot sint ferme ferae quot incolæ; nec aliis meliùs quadret tritum illum, *Homo homini lupus*, quàm huic pervertæ profapiz. Porro hæc terræ portio idcirco à Taiabâ Casiquio vocabatur, quòd is vicinorum potentissimus magni nomen inter populares suos sortitus fuisset. De quo Taiabâ hæc pauca accipe. Ab aliquot retrò annis Europæi sanguinis miles, Indorum odio notabilis, è Paraquariæ metropoli Villaricam cum potestate concedens, simulatâ amicitia Taiabam per internuntium rogatum miserat, ut ad se veniret, promittens fore ut multis muneribus cumulatus ad suos rediret. Fide datâ & acceptâ, Taiabâ, & alii tres potentes Casiquii, spe pleni Villaricam venêre, ubi pro promissis donis nihil aliud præter minas, vincula & verbera reperere: Centurione illo neces ac malas cruces interminante, nî ingentem Indorum vim Villaricam ad servitia evocarent. Tres è quatuor Casiquiis, potiùs quàm populares suos proderent, voluntariè accitâ fame, mortem in carcere sibi consciverunt. Unus Taiabâ cum ipsis compedibus elapsus in patriam aufugiens, ita deinceps ad se suosque aditum occlusit, ut non Hispanos tantùm ab colloquio arceret, sed Indos ipsos ad pacem stabilendam variis temporibus missos dentibus dilaniatos voraret. Sæpè Hispani eò arma intulerant, sed nunquàm è prælio nisi acceptâ clade pedem retulerant; adeò ut de iis subigendis nihil ampliùs cogitaretur. Hic erat Taiabæ status, cum Ruisius de iis ad Christum convertendis animum adiecit. Cognito ejus consilio, nemo fuit, qui non manifestum vitæ discrimen adiri affirmaret: ipse tamen, difficillimo octo dierum itinere, cum Didaco Salazario, homine intrepido, ad Taiabæ fines delatus, paulò post relicto in Villaricæ pagis socio suo, superato præcipitio ad primum Taiabânæ factionis pagum evasit: & quia statim periculi granditas confluentibus undique antropophagis & ariolis apparuerat, quindecim Neophytis comitibus suis ritè expiatis, & contrâ imminens mortem confirmatis, flexis genibus prolixè se Numini commendavit. Ea in re versantem circumstant Antropophagorum & Magorum primores, quibus ipse causas & emolumenta sui adventus explicans, in hæc ferme verba prorupit. *Ad vos, inquit, ô populi, spreto mortis periculo, inermis veni, ut vos avorum vestrorum ineptias deductos unicam ad Calos perveniendi viam edoceam: hoc enim sciote, Christum Æterni Patris Filium è Virgine natum, & pro nobis in Cruce passum, unicam viam esse, quam qui non inuit, indubiè ad æterna ignium supplicia devolvetur.* Vix hæc dixerat, cum mentitum eum, & dignum quâvis morte sermonem protulisse Barbari vociferantur: *Moriatur, inquit, impostor ille æternis supplicis nos devorans.* Nec mora, armatam suorum multitudinem ex insidiis evocantes apertâ vim parant. Quod dum faciunt, Joannes Guiraius, Neophytorum fidelissimus, Ruisium in genua provolutum hortatur adigitque ut secum fugiat. Vix fugam inceptârunt, cum undique sagittæ volant. Primo hostium impetu septem Ruisii comites cecidere; ceteri fugere. Qua in fuga Joannes Guiraius facinus edidit memorabile: nam dum rela in Sacerdotem non satis fugere aptum dirigi ex longinquo videt, ipse arreptâ Ruisii togâ & pileo id assequutus est, ut frequentiora hostium tela, dum Antonius nofter expeditior & minùs cognitus elaberetur, in se converteret. Hoc caritatis stratagemate Ruisius cum octo residuis comitibus evasit ad sylvam, quòd etiam Guiraius quamvis innumeris telis petitus incolumis penetravit: volente Cælo eum conservare, qui heroicâ fortitudine pro servando alio vitam suam vilem habuerat. Ubi Ruisius certo cognovit de nece septem comitum suorum, mæstus quòd Martyrii palmâ ex propinquo ostentatâ frustratus esset, gratias egit Omnipotenti Deo selectum hominum non habenti, sed gloriosas palmas in Barbaros æquè ac olim in generosarum nationum athletas dividenti. Pridiè quàm mactarentur, professi fuerant se pro propaganda Fide sanguinem prodigere velle. Inde Ruisius cum superstibus comitibus, ex ingenti mœrore deficientibus viribus, per spissas arbores &

spineta repens, tamdiu facie luto & sanguine foedatâ processit, donec ad proxima fluvii loca pervaderet: ibi dum ex longinquo remos agitati audit, credidit ex adverso se ab parricidis peti: igitur, renovatâ Martyrii spe, eò se contulit, unde strepitus remigantium audiebatur; ad quos cum pervenisset, reperit esse feniculos duos ex amico pago ea de causâ illic progressos, quòd Ruifium periclitari cognovissent, & suâ ope indigere. Nec dubitatum coelesti impulsu id factum fuisse: nam duarum horarum spatio duo hi feniculi, adverso flumine, tantum iter confecerant, quantum laceratosi remiges integro die vix percurrissent. Eorum cymbâ vectus secundo flumine ad Villaricâ pagos & Salazarium pervenit. Interim parricidâ, rebus quas Ruifius secum attulerat, & Sacrificii portatilis instrumento, inter se divisit, nefandas epulas, affatis devoratisque Neophytorum cadaveribus, instituere, unâ re mœsti, quòd nec Sacerdotis carnes vorare, nec ex coronato cranio triumphalis convivii vinum libare licuisset. Defunctus periculo Ruifius Didacum Salazarium in Villaricâ Neophytorum oppidis, Sacerdote destitutis, eo præsertim sine perseverare iussit, ut captatis occasionebus Tâiaobâ populorum animos beneficiorum continuatione Societati conciliare conaretur. Quamquàm per sesquiannum omnis diligentia frustra fuit, Antrophagis pervicaciter amicitiam respicientibus, & in Salazarii necem non semel intentis.

RUISIUS per eadem discrimina reflectens iter, Divi Xaverii novum oppidum grandi Catechumenorum numero Josephi Cataldini industriâ auctum reperit. Mox continuato labore veteres Neophytorum colonias revisens, cognovit multa præter ordinem contigisse: nam Indorum turbam extra oppidum iter habentem tonitruorum tempestas cum excepisset, & in eam Barbari duo recentem reduci lasciva verba petulanter fuissent projeculati, fulmine cinerati documento fuere, quàm non impunè instrumenta minantis Dei rideantur. Casiquius potens, Religionis Christianæ tædio, numerosam Neophytorum catervam ex oppido eductam, dum ad Ethnicorum terras secum traducit, transfugii pœnas invenit: nam Ethnici imbelli turbâ in servitutem redactâ, transfugas omnes virilis ætatis hostiliter trucidarunt. Alter Indus, libertatis antiquæ desiderio, ex oppido etiam fugiens, & in fugâ asserens postquam è Patrum consortio se eripuisset, videri sibi ex inferno abiisse, fulmine tactus meritis procacitatis pœnas luit. Laureti crux templo superposita eodie fulmine deflagavit, quo cognitum est, factum ex vago concubitu conceptum, ab mulierculâ fuisse suffocatum. Quibus rebus nunciatis, transfugii horror, & Religionis castitatisque amor, omnium animos utiliter occupavit.

RIOCA, Hispanorum urbs, circa id tempus Societatis sedem accepit. Hanc urbem ante triginta circiter annos Joannes Ramires Velasus, Tucumanix Prætor, ideo fundaverat, ut aliquot Indorum millia in amicitiam recepta in officio contineret, optaratque ad novæ colonix stabilitatem, assignato fundo & agro, Societatis domum in eâ erigere. Sed tamdiu, ob defectum Sociorum, negotium dilatum est, donec auctis rebus Joannes Quiniones, Tucumanix item Prætor, agrum octodecim aureorum millibus æstimatum cum duodecim mancipiis testamento legaret: & urbs alia pecuniarum levamenta offerret: quibus subsidiis incepta sedes brevi jus Collegii, non sine magno civium & latè sparsorum Indorum emolumento, indepta est. Societate arbitrâ, Tucumanix Prætor & Episcopus, notabili Reipublicæ gaudio, mutuas dedere manus, indices redintegratæ pacis ab utroque violatæ. Cordubæ Societatis tyro, honestissimis in Hispaniâ ortus parentibus, dum janitorem agit, fasciculum litterarum sibi ex Europâ transmissum inconsulto Rectore clam, præterquam nostræ leges imperant, referavit, cognovitque ex sororis epistolâ ad amplam hæreditatem se vocari: Quâ re diu occultatâ, tandem dæmoni suadenti acquiescens, desertâ Societate, promisso constantibus religionis æterno præmio caduca bona antehabuit. Hæc domi: foris verò Divina clementia præter ordinem, nescio quem Europæi sanguinis hominem in fide vacillantem jovit. Dubitabat is, num verè Corpus Christi in hostiâ consecrata esset.

Periculo eripitur.

Corpora occisorum devorantur.

Didaci Salazarii constantia.

CAPUT

XIII.

De cæteris rebus per Guairaniâ gestis.

Tonitruum irrisores cinerantur.

Transfuga maculantur.

CAPUT

XIV.

Riocensis Collegii inchoata & gesta per Tucumaniam narrantur.

1624.

Religiosa legis infractor Societatem deserit.

In fide dubitans confirmatur.

Cum hoc dubio sacrificanti assistens, eo ipso tempore, quo consecrata hostia populo adoranda elevari solet, quamvis cætera, quæ circa altare & in templo erant, apertis oculis clarè videret, Sacerdotem tamen & hostiam nusquam perspicere potuit. Sequenti die ad templum rursus rediens, id idem cum sibi contigisset, cœlitus cognovit indignum se eorum mysteriorum esse, de quibus addubitans debitam Deo fidem impiè negabat. Abjurato ritè dubio, & expunctis vitæ noxis, hostiam imposterum, ut alii, cernere meruit. In Esterensi regione Inda mulier, quamvis innumeræ peccandi occasiones sese obtulissent, ab gravi noxâ per sexdecim omninò annos abstinuisse se Sacerdoti nostro affirmavit, quòd ante id tempus turpis amasius luxuriæ secum vacans repentino fato in suis brachiis exspirasset.

*Luxuria
moræ repen-
tina punitur.*

**CAPUT
XV.**

*De expeditione ad
Cuioensia
& morte
Dominici
Gonsales.*

*Difficultas
expeditionis.*

*Cuioensium
mores.*

*Damon po-
tator & de-
clamarur.*

*Dominici
Gonsales
mors.*

*Peritia lin-
guarum.*

SOCII Mendocæ degentes, frequentibus expeditionibus Cuioensem, latissimam Provinciam, majori labore quàm Baptismorum numero excolebant. Ratio horum paucitatis erat, quòd gens servitiorum metu efferata latebras in ipsis lacuum arundinetis, & vastissimorum camporum hiatibus, aut montium spelæis quærent, adeò ut sacri venatores benè secum actum putarent, si septem octòve mensium spatio, varia loca non interrupto labore scrutantes, centum Barbaros è latebris hinc inde erutos Christo per Baptismum aggregarent. Dominicus Gonsales, Mendocini Collegii Rector, non contentus subditos suos emisisse, ipse etiam centum & quinquaginta leucarum excursionem multos Barbarorum pagos omni ope juvit: de quorum moribus hæc fermè ad Provinciale rescripsit. *Indi, inquit, ad quos excurri, se invicem variis ex pagis invitantes, solemnes persapè debacchationes exercent. Vidi ego loca furialium compositationum, quæ pagi & convivii Dominus, pro numerositate convivarum, in propatulo spherali formâ, paleis per justâ intervalla in aditus scētis, circumdat. Eò loci viri omnes, tres quatuorve dies continuos, saltitando bibendog, insomnes transigunt. Mulieres ab his claustris arcentur, nisi cum vinum adverso vultu & clausis oculis maritis subministrant: si per incuriam viros in area debacchantes aspexerint, morte puniuntur: Adeò inexorabili lege, ut nec maritus uxori, nec pater filie vitam condonet. Nec aliam superstitione crudelitatis causam reddunt, quàm quòd experimento comperisse se asserant, aliquot ex debacchantibus solere statim mori, & subinde ab damone palam occidi, si in arèa à mulieribus conspiciantur. His tripudiis invocatus demon affluit. Porro advocanda infernalis bestia hic est modus. Seniculus choreis circumdatus tamdiu tympanum pulsat, donec spectabili hominis, canis, aut vulpis figurâ, edito ingenti clamore se sistat. Prasens demon compositare non abnuat. Mox bellus orator, multa ad circumstantem concionem deblaterans, oblatos à parentibus filios asperis unguibus, elicitò sanguine, sibi inicit. Extra id tempus proles suas, damoni deditare volentes, designatis senibus sistunt, qui inicianorum cutem impactis unguibus tamdiu laniant, & capita osse acuto terebrant, donec largè cruententur: fluentem sanguinem manibus exceptum in aëra spargunt; hæc cerimonia consecrari autumantes. Sic excarnificatos ab altorum consortio semotos jejunio macerant: quâ inedia fortes fieri mentiuntur. Solem, Lunam, Phosporum, gens omnis idèd colit, quòd incolumitatem & indemnitate ab ipsis speret. Hæc & longè plura Dominicus Gonsales. Qui ex repetitis ad eas gentes multorum mensium excursionibus, cum magnam Apostolici viri famam colligeret, immaturo fato ætatis anno trigesimo-nono sublatu est. Tenarife, una ex insulis fortunatis, ei patria fuit. Anno hujus sæculi quarto Gadibus à Didaco Torres in Societatem admittus, cum eodem in Peruviam, & decennio post cum Petro Oniato Provinciali, è Limano Collegio ad Chilenum regnum navigavit. Qui choam, Chilensem & Guarpanam linguas infatigabili labore devoravit. Perspectâ Cuioensium Barbarorum miseriam, voto se adstrinxit (si per Majores sinceretur) totam vitam iis ad Fidem reducendis docendisve impensurum. Prandio contentus, quotidie ferè ab cœna abstinuit. Singulis diebus bis tève corpusculum suum tantum non crudeliter flagris excipiebat. Asperum cilicium, ne quis insidiant voluptati pateret aditus, magnæ corporis parti adpressum nunquam deponiebat. Cives Mendocini frequentissimo concursu ejus funus prosequuti, tanquam Sancti hominis*

exuvias, reculas ab eo tritas sibi distribui postulavere. Per cæteras Chiliæ regni ditiones, præter ordinarias Collegiorum industrias, & excursorum nostrorum labores, eodem planè fructu, quo præcedentibus annis, nihil admodum memorabile contigit.

PARANENSIBUS Sociis populi superioris fluvii littora incolentes augendæ rei Christianæ amplam materiam præbuere. Ad eos populos ante septennium mirabili audaciâ primus omnium Rochus Gonsalvius penetrarat. Interjecto verò tempore, Didacus Boroa eò aliquoties cursim ire ausus, vix apertam frequentium ariolorum vim evaserat: pedetentim tamen, quorundam Casiquiorum animis multiplicitate beneficiorum demulsi, res ad eum statum reducta est, ut crederetur novum oppidum fundari posse. Igitur Didacus Boroa, & Claudius Ruiër, cum selecto Neophytorum manipulo, Mense Martio se dant in viam. Triginta leucis Acarai, in Paranam se exonerantis, ostium distat ab Corporis Christi oppido, unde discesserant. Circa eum fluvium incolebant frequentes Casiquii, quorum unus lubens volensque in suo agro locum fundando oppido designavit, cujus rei fama longè latèque perlata plerosque regionis Casiquios ad colloquium pertraxit, ex quo sic discessum, ut multi Legi Christianæ conciliati crederentur. Quare Socii Ædem Sacram extemporali opere extruunt, & nascens oppidum Virginis MARIÆ Natali solemniter consecrant, omnem deinceps curam adhibentes, ut circumjacentes populos ad id incolendum allicerent. Post bimestre spatium Didaco Boroa ad cæterorum Sociorum regimen pro munere reverso, novi oppidi onus in unum Claudium Ruiërium incubuit; miraculoque non caruit, hominem febrili debilitatum, earum rerum, quas novarum coloniarum foundationes requirunt, stabilimento operam dare potuisse. Omnibus Indis morbo simul prostratis, præter unum Neophytum Sacrificii administrum, nullum adiutorem habebat: quo etiam febrili correpto, quamvis ipse febrilet, per se aquatum lignatumque ibat, & omnibus ægris æger ipsè aderat. Sed ubi cum reliqua gente convaleuit, assumptis secum aliquot Casiquiis, adverso Parana navigans, Ethnicos ad Fidem Christo dandam sollicitatum perrexit. Primis diebus duorum pagorum incolæ, oblatis Baptismo infantibus, ei se tradidere. Sed Quaraci pucutiis apostata, inter suos potens, præcipuè petebatur, qui cognito Ruiërium adventare, frequentes Casiquios ad pagum suum convocavit, eo fine, ut eum trucidaret: quâ re non deterritus Ruiërius, apostatam armatorum manibus circumseptum minantemque fortiter adiens, composito ad majestatem vultu (nam sic cum hujusmodi superbiæ monstris agendum est) & sermonis granditate assumptâ, factum hominis pro Sacerdote se venditantis multum deridens, ira perstrinxit, ut prominis, & destinata nece, viatico Ruiërium prosequeretur, & interjecto tempore Neophytis accederet. Ad quem hæc vice reprimendum multum valuit Ararepæ adhuc Catechumeni, & aliorum comitum pro tuendo Ruiërio mori se velle testantium, intrepida fortitudo, quibuscum, conciliatis prius plerisque adversi Parana Casiquiis, ad oppidum rediit, ingenti Catechumenorum gaudio, quod eum occisum fama vulgasset. Non diu post, relicto ad sarcinas Thomâ Urveniâ, qui ad eum juvandum venerat, eodem fermè comitatu fructuque, secundi fluminis accolæ invitatum ivit. Reductis jam plurimis, cum gens ex innatâ desidiâ domos suas in oppido fabricare renueret, tygris singulis noctibus per oppidum perambulans, id attulit commodi, ut Indi mirabili celeritate oppidum perfecerint, quo se tectis & parietibus contra feræ rabiem defenderent. Perfecto oppido, infesta tygris quasi officio suo perfuncta, Divi Georgii ferarum domitoris ab Ruiërio invocati die, in casses incidit. Indorum turba, ad patrios fontes ex oppido transfugiens, ab occurrente tygride, unum ex omni numero discerpente, territa, postliminiò ad Christi ovile rediit. Tygris alia Indum cum sua familia, Religionis Christianæ capeffendæ ergò, ad oppidum euntem, in fugam compulsi: sed non ejus uxorem, ausam in feram securim intentare, & prehensâ caudâ velle sistere, ex quo conamine fortis mulieris ei nomen adhæsit. Præter tygridum continuam pænè infestationem, illud ad Sociorum patientiam exercendam addebatur, quod cyniphes pænè innumeri, in humili & calido

CAPUT
XVI.
Acaraiense
oppidum
ab Societate
ædificatur.

Acaraiense
fluvium.

Oppidum
Nativitati
Virginis sa-
cratur.

Claudii
Ruiërii mor-
bus & labo-
res.

Periculum.

Generositas.

Ethnicorum
reductio.

Tygridum
infestatio.

Et cyniphæ.

*Et Ariolo-
rum.*

solo aculeolis suis diu noctuque fodicantes, nullâ quiete datâ pertinacissimè eos infestarent. Præterea arioli quibusvis feris & cyniphibus molestiores iis erant, adeò ut Ruiërius scriberet, inter hos populos durare, sine specialissimo Dei favore, prorsus fore intolerabile: sed Deus Optimus Maximus inexplicabilibus deliciis eorum animos imbuebat, qui se volentes lubentesque in media Barbarie gloriosis ærumnis consecrant. Indicibili Sociorum diligentia pedentem à plerisque Casiquis, infra & suprâ oppidum incolentibus, obtentum, ut se perducerent: quamquam nunquam decrant, qui dæmonis clientes se professi Evangelio resisterent.

CAPUT
XVII.
Obstaculû
Evangelicæ
predicatio-
nis ab Ur-
vaicâ amo-
vetur.

*Conceptionis
oppidum un-
tat.*

1625.

*Jaguapinius
capitur.*

DUM hæc aguntur, Nicolaus Durandus Mastrillus Provincialis alia Parana oppida inspiciebat, qui quamvis ad novum Acaraïense oppidum non ascenderit: ausus tamen terrestri itinere ad Urvaicensis penetrare, reperit Conceptionis oppidum, ob Paranensium Ethnicorum secretas machinationes, & pestem singulis annis grassantem, suspicionesque Barbarorum, nutare: voluitque coram, advocatis in consilium frequentibus Sociis, disceptari, num oppidum ab quinquentio inceptum, & paucitate laborans, continuandum deferendumve esset. Re ultrò citroque agitâ, prævaluit Rochi Gonsalvii, & Alfonsi Aragonæ, qui ibi curabant, sententia, sententium, constantia, & remotione obstaculorum, contra dæmonem, immensæ Provinciæ spem evertere conantem, obtinendum esse. Aiebant enim, circa Parana initia per sexennium integrum contra Barbarorum perfidiam, pestis grassationem, dæmonum furorem, Socios oblectatos fuisse: longè diutiùs Cataldinum & Maçeram in duobus Guairaniæ oppidis se continuisse: sperandum etiam esse, si non retrocederetur, fore ut aliquando grande constantiæ præmium, devictis Urvaicensibus, reportaretur. Cui sententiæ subscribens Provincialis, Rocho Gonsalvio in mandatis dat, ut omni adhibito conatu obstacula amoveat. Et profectò statim ingens amotus est, capto Jaguapinio Paranensi Casiquio, jamdiu secretis machinationibus Sociorum labores summo nisu evertere conato. Persuaserat is Urvaicensibus Ethnicis, ut non longè procul ab eo loco, ubi Rochus Gonsalvius Conceptionis oppidum fundaverat, aliud majus construerent, è quo conjunctis viribus bellum Neophytis inferrent, prohiberentque religionem Christianam ultra propagari: sed acceptis tanti mali indicis, Paranenses Neophyti factâ manu Jaguapinii pagum invadunt: quo capto, & in exilium transportato, duplici emolumento novellâ Urvaicæ & Parana oppida cumulata sunt. Nam Jaguapinius ad partes Christi cum omnibus affeclis transit, & deinceps per Urvaicensem Provinciam victricia triumphantis Fidei Christianæ arma, fundatis multis oppidis (uti suis locis narrabimus) Gonsalvio duce Socii circumtulere. Inter has turbas centum & quinquaginta quatuor in eo oppido Christianis additi sunt.

CAPUT
XVIII.
De Joannis
Quaracii
Arioli mor-
tibus &
morte.

*Joannes
Quaracius
morti eripi-
tur.*

*Itatinenses
decipi.*

AD Paranam quamvis novæ veteresque Neophytorum coloniæ frequentibus Ethnicorum accessionibus Sociorum industriâ crescerent, spesque esset totum fluvium sub Christi jugum brevi missum iri; tamen nec hic dæmon quiescebat, qui ad eludendos Sociorum conatus, Joannem Quaracium, magum perversis facinoribus famosissimum, in Paranam induxit, totum sine dubio corrupturum, nisi in antagonistas eludendis stygiis artibus exercitatissimos incidisset. Ismagus in Guairania olim natus Baptismo se tingi eo sine permiserat, ut dissimulatiùs noceret. E patria in varias semotasque terras peregrinatus, sparso ubique superstitionum veneno, quoscumque poterat ab Christi cultu avertere conabatur. In Assumptionis urbe, ob nota scelera, Judicis sententia furcæ adjudicatus, imprudenti nescio cujus hominis favore morti ereptus, ad Sanctæ Fidei urbem in exilium transportatus est. Unde adverso Parana fugiens, Itatinensi Neophytorum oppido, Franciscanis Patribus subjecto, clam se intulit. Et ut erat vaser, ab Itatinensibus impetravit, ut se quàm occultissimè haberent. In his latebris, maleficis sermonibus plerorumque animis sibi devinctis, ab credula gente facillè obtinuit, ut frequentissimi ad se audiendum noctu concurrerent. Porro nocturni doctoris hæc erant dogmata. Caverent ab Christianis & Religiosis Sacerdotibus, quos scirent ad Indorum perniciem esse

consecratos.

consecratos. Eos ad Exhomologesim cogere initiatos, ut scientiâ peccatorum abuterentur. Exorcilatum salem, in Baptismis adhiberi solitum, certum venenum esse, quo citius ocyus infantium & adultorum corpora maectarentur. Oleum & Christina fœditatibus tantummodò creandis inservire. Malitiosè pluralitatem uxorum ab Christianis Sacrificulis prohiberi, ne scilicet Indi, multiplicatâ prole prævalentes, Hispanis negotium facefferent. Proinde se, pro potestate, quâ valebat, omnibus præcipere, ne impostero unâ contenti uxore viverent; sed quascumque adipisci possent, domialerent. *Vivite, aiebat, & bibite antiquo ritu, inter choreas & ebrietatum hilaria, Majorum nostrorum memoriam celebrantes. Divorum imagines ne colite, sed me unum pro vestro Numine habetote. Si secus facitis, in bufones & ranas transformatos Parana devorandos vos tradam.* Minacibus & sacrilegis dictis laiciva facta addebat: nam septem pellicibus in ordinariam libidinem assumptis, quascumque alias optabat, pro libitu diminuebat. Igitur exemplo & verbo nocens, brevissimo tempore ita Itatinenses pervertit, ut alius populus, quàm antea erat, crederetur. Nam pro obsequio Sacerdotibus debito, nihil nisi protervitates audiebantur. Sacramentorum frequentationi successerant avita vitia, ad eò jam publica, ut palàm totius oppidi rebellio timeretur. Joannes Gamarra Franciscanus, vir linguæ Barbaricæ & tractandorum Indorum peritissimus, Itatinensibus tum præerat, qui in causas subitæ mutationis inquirens, cum nihil diu extorquere potuisset, tandem hoc fermè modo indicium à puero accepit: nam dum puellulum in paucis gratiosum ad se ventitantem, ut sit, interrogasset, num se amaret, respondit puer, *Te quidem, ò Pater, amo, sed in oppido occultè versatur Ioannes Quaracius, quem supra te diligo.* Notum erat Quaracii nomen: quare, hoc indicio accepto, non dubitavit inde malum procedere. Sed dum ferventiùs, quàm decebat, in eo negotio se gerit, Quaracius clam fugiens, adverso Paranâ in Maracanaim, perfidorum hominum olim receptaculum, cum pellicibus se intulit: exinde aliquoties prorumpens, sparso ubique veneno, nostros Neophytos inficiebat; navigabatque usque ad superiora Paranæ loca, Ethnicorum pagos, ne se ad Fidem reducerent, solitis artibus avertens. Rochus Gonsalvius animadversâ etiam Neophytorum nostrorum mutatione, & serpentis mali causæ penitus ignarus, ubi Gamarrae litteras de Quaracii fuga recepit, assumptâ fidelissimorum Neophytorum catervâ, summâ celeritate ad Maracanaim se confert, quò antequam perveniret, notis se veterator arundinetorum latebris absconderat, nullâ arte eruendus, nisi eum una è pellicibus, adnente Gonsalvio, prodidisset. Repertum Neophyti vinculis onerant, & per Itatinense oppidum circumductum ad Assumptionis urbem, secundo Paranâ, adverso loque Paraquario, deducunt, ubi sententiâ Magistratus laqueo vitam finiens, ingenti periculo totum Paranam Urvaicamque liberavit.

ASSUMPTIONIS urbs funus nobis offert Thomæ Fildii, ideo non omittendi, quòd unus è tribus primis Sociis fuerit, qui Societatem in Paraquariam invexere. Limoricum Hybernæ urbem pro patriâ, pro patre medicum Catholicum habuit. Adolescens vitandæ hæreseos, & studiorum ergò, in Belgium, inde Romanam concessit, ubi ab Everardo Mercuriano in Societatem admissus ita se gessit, ut adhuc tyro primo ambitu Brasiliam Provinciam indeptus sit. Româ pedes stipem flagitando Ullissiponem perrexit. In Brasiliâ, Josephi Anchietae itinerum comes & miraculorum admirator fuit: ab quo in Tucumaniam navigare iussus, in Argentei fluminis ostio ab hæreticis Anglis captus pares cum sociis infestationes, suo tempore à me relatas, perpeffus est. Hic addam, piratas illos Anglos, & aliquot Hybernos, eo nomine in Fildium nostrum procaciores fuisse, quòd dicerent eum ob professionem Jesuiticam, & propagandæ Catholicæ Romanæque Fidei studium, popularium suorum dedecus esse, parumque abfuit quin ob id maectaretur. Divinâ ope servatus, in Tucumaniam primùm, tum in Paraquariam se conferens, baptismatis multis Barbarorum millibus, ea patravit, quæ distinctè suis temporibus denarravi. Virtutes ejus fuere Virginitas ad eò integra, ut animæ suæ moderatoribus ingenuo candore in ultima senectute dicere soletet, tam se purum esse, quàm fuisset cum è ventre

matris

Fugit.

capitur.

Laqueo vitam finit.

CAPUT XIX.
De Thomæ Fildii vita & morte.

Thomas Fildius Josephum Anchietaam comitatur.

Ab hæreticis capitur.

Vexatur.

Virginitatem servat.

Animi demissionem colit,

Et abstinentiam.

Divus Ignatius multis salutaris.

CAPUT

XX.
Apud Tucutienfes in Goaseniâ Sancti Iosephi oppidum conditur.

Divi Raphaëlis beneficium singulare.

Ducenta familiae reducuntur.

Quindecim Ethnicorum pagi conciliantur.

Simon Maçeta commendatur.

CAPUT

XXI.
De Itinere ab Antonio Ruisio aperto, & D. Xaverii coloniam augmēto.

matris effunderetur; zelusque animarum, religiosæ disciplinæ amor, & precandi studium. Animi verò demissionem per hoc maximè ostendit, quòd Provinciales de eo in media Barbarie versante ad altiorem gradum promovendo obliti, ne verbulo quidem questus sit, donec post quadraginta Societatis annos tria solemnia vota profiteri iuberetur. Poma, uvæ & reliqua hortorum refrigeria, ceterasque gulæ illecebras, usque ad octogesimum ætatis annum, quem lethalem habuit, gustare constanter renuit: quod quàm in torrido hoc climate laboriosum sit, ut olim Fildius noster experimento, sic jam ex præmio abundè in Cælis cognoscit. Ibidem multæ mulieres, imploratâ Divi Ignatii ope, ab periculoso partu liberatæ, & agri à noxiis rebus indemnes permanere: quibus portentis crevit apud omnes ordines erga Divum Ignatium veneratio, adeò jam publica, ut Episcopatus gubernator, nequicquam reclamante Ecclesiæ Cathedralis provifore, anathemate intentato iussit ultimum Julii diem in ejus honorem festum esse.

NICOLAUS Durando Provinciali, in eadem urbe Collegium inspicienti, Antonius Ruisius Provincie suæ rationem redditurus occurrit, & Petro Spinosâ Socio, ab Barbaris postea trucidato, auctus, Guairaniam repetiit: quò, antequam, confectis in itu & reditu trecentis leucis, appelleret, lubuit per intacta nemora sylvestres Indos indagatum ire. Sed, Socio adhuc his laboribus inassueto, post unius diei cum senticetis eluctationem, crus adeo acerbè doluit, ut ultra progredi, & iter ad relicta navigia telegere posse desperaret. Verùm Ruisius, invocato Divo Raphaële viatorum duce, cœlitus compendiosæ viæ indicium accipere meritis, cum socio crure laborante unâ horâ iter unius diei confecit. In Guairaniam redux, Tucutienfes populos cum Simone Maçeta subjugare aggressus, omnia in proclivi habuit. Tucutienfes populi erant inter vetera Guairaniæ oppida, & novam Divi Xaverii coloniam, medii. Ex qua gente nongenta circiter capita Cataldinus Laurentum traducta ante septennium Christianis addiderat. Cùm ergo magnum emolumentum speraretur, si vetera oppida cum Divi Xaverii colonia, novâ inter Tucutienfes coloniâ constructâ, connecti posset, omnem conatum, ut id fieret, Antonius Ruisius adhibuit: nam præterquamquod intolerabile & tortum per Tibaxivam, vadis & scopulis impeditissimum flumen, quò ante ibatur, iter esset, non tutum erat indomitos populos à tergo relinquere. Preparatis itaque rebus omnibus ad foundationem novi oppidi necessariis, Antonius Ruisius & Simon Maçeta se dant in viam. Ibant per intactas hætenus sylvas sine itineris indicio: donec Tucutienfium Casiquii filius obviam ultrò occurreret, quo duce reliquum viæ sine via permissi, id etiam incommodi perceperunt, ut Neophyti, Sociorum comites, metu insidiarum concepto, suspicarentur ab Casiquio missum filium, ut ad se perductos Patres trucidaret. Sed postero die suspiciones evanuerunt, Casiquio obviam etiam progresso, pagumque suum ad construendum destinatum oppidum ultrò offerente. Gravior fuit Casiquii voluntas quàm locus, qui quòd in profunda valle esset, aër etiam respiracioni deficiebat. Bonâ igitur ejus veniâ commodiori in loco oppidi fundamenta posita sunt. Nec diu fuit, cùm ducentæ circiter familiæ ex circumjacentibus sylvis foundationi nomen dedere. Oppidum templumque Divo Iosepho, omni circum Barbarie plaudente, & frendente dæmone, consecratum est. Cui postmodum accessere sex vicorum incolæ; & quindecim alii pagi spem fecere eò se aggregatum iri. Simon Maçeta, solus eo in oppido relictus, ea patravit toleravitque, quæ in novis coloniarum foundationibus patrari tolerarique solent. Nec admiratione caruit, hominem unum in media barbarie tot hominibus cicurandis, erudiendis, Sacramento iniciandis, fabricandis domibus, templo erigendo, atque hujusmodi sexcentis rebus, fabis & radicibus pro omni cibo contentum, corpus variè vexantem, sine valetudinis detrimento insistere potuisse.

EX novo Divi Iosephi oppido Ruisius ad Divi Xaverii coloniam viam aperire per se conatus, ob montium arduitatem, sylvarum densitatem, & sylvestrium Barbarorum ferociam, inextricabilibus panè se difficultatibus implicuit. Post aliquot

dies

dies ob aquæ defectum ab Sacrificii confectioe, & ab omni potu, per triduum ei abstinendum fuit: donec lignum quoddam ad modum funium flexibile reperiret, quod fissum suppeditavit aquam ad sitim restinguendam, sed non ut ad Sacrificium adhiberi posset. Pro omni cibo tenera arborum folia fuerunt. Post diuturnam eum senticetis eluctationem, cruentatis erutibus, ad fluvium pervenere, aquam pro Sacrificio ministraturum. Sed deficienter ibi omnino viæ indice, Ruisius, more suo, magnâ confidentiâ se in brachia Providentiæ Divinæ coniecit: narrabatque postea, tantam sensitisse mentis lætitiâ cum solius Dei auxilio sussultum se cogitaret, ut præ gaudio subsilierit. In eo rerum statu Indus, Ruisii comes, fortè corneam buccinam inflavit, ad cujus sonitum altera in adverso littore resonavit; eorum scilicet, qui ex Divi Xaverii colonia in Ruisii occursum veniebant, quo occurfu tantus stupor bonum Patrem corripuit, ut cohibere se non potuerit, quin obperspectissimam Dei Optimi Maximi providentiam exclamaret: *Exi à me Domine, quia homo peccator sum.* Cumulatum est ejus gaudium, cum inter Indos obviam venientes Casiquium vidit ad partes Christi tractum, qui omnem olim conatum potuerat, ut se in casses suos allectum devoraret. Ruisius in Divi Xaverii oppidum inductus, Christophorum Mendocam, & Franciscum Diastanium illuc nuper adverso Tibaxivâ advectum, veritos ne Antropophagis cibus factus fuisset, ingenti gaudio affectit. Creverat id oppidum multis familiis: quare ipso Divi Ignatii die Sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum in novo templo solemniter collocavit, ut Deus Optimus Maximus ibi in solio resideret, ubi dæmon per tot retrò sæcula tyrannidem exercebat; & carnem suam summo generis humani amore aliquando comedendam daret iis, qui summo odio ossa hominum rodere assueverant. Pro Christophoro Mendocâ Franciscum Diastanium hujus oppidi præsidem constituit, quem anno sequenti magno incremento novellam Rempublicam augentem, fame laborantem, & ariolorum dæmonumque insidiis petitem revivemus: nam nunc sequi lubet Ruisium & Mendocam novam dæmoni plagam, fundato altero oppido, inferre meditantes.

NE Taiatienses, in Nivatinguensi Guairaniæ regione campestribus obversa, positi, Christo nomen darent, dudum obstiterat Suruba, magnæ autoritatis Casiquius, tam avitorum morum tenax, quàm Christiani nominis atque Jesu Sociorum hostis. Is, sparsò latè metu, populares suos, Religionis nostræ avidos, ab Ruisii familiaritate ideò arcebat, quòd oppidum in suis terris fundari pertinaciter renueret. Sed tantum promovendæ rei Christianæ obstaculum hoc maximè modo amotum est. Iverat Suruba, magnâ Casiquiorum nostro nomini infensorum & clientum catervâ comitatus, ad magni Taiabæ terras, herbam Paraquariensem gentis delicias collecturus. In comitatu ibat Pindovius, vir inter suos potens, qui anno superiori coactâ Antropophagorum manu Ruisio nefandis epulis destinato insidias struxerat, & postea furore in humanitatem verso ipsummet Ruisium, nequicquam Surubâ reluctante, oppidi fundandi ergò ad suas terras vehementer alligere exoptabat. Magnus Taiabæ, dissimulato quòd cum advenis gerebat odio, liberum quidem transitum per suos fines dedit, sed ab herbæ collectione redeuntes ex insidiis invadens, Surubam ceterosque ejus comites omnes occisione occisos in foveam coniecit genialiter devorandos. Unus Pindovius, clypeo & ense ferox, per confertam sagittariorum manum pertumpens, cum tribus sodalibus evasit. Surubâ sublato, Pindovius in patriam redux, considerans ad quantam humanitatem ac pacem ex tantâ atrocitate tumultuque Societatis operâ, Ibitirambetani, fundato Sancti Xaverii oppido, devenissent, & non deesse sibi hostes, quibus obsistere non posset, nisi se Christianis adjungeret, tres factionis suæ Casiquios ad Ruisium suo nomine rogatos foundationem oppidi amandat: sed Divi Xaverii incolæ rem subodorati, nuncios asperis verbis increpitos ab privato Ruisii colloquio prohibent, uno ore proclamantes, Pindovii eas artes esse, secretis legationibus Socios ad se attrahere volentis, ut allectos solito more dentibus comminueret. Ruisius tamen, amotis arbitris, homines à Pindovio missos ad se accitos his fermè

Divine Providentiæ effectus.

CAPIT

XXII.

Apud Taiatienses in Guairaniâ Incarnationis oppidum fundatur.

Taiabæ dissimulatio.

Suruba cum suis occiditur.

Pindovius elaboratur.

Socios perit.

verbis compellavit. *Audistis, inquit, o Nuncii, quibus suspicionibus gens vestra laboret. Sed sic habetote, etsi me vivum Pindovius mansurus sit, me tanto amore popularium vestrorum teneri, ut magis vestra salus mihi cordi futura sit, quam vita voluptati. Triduo me tantum operimini, & sanctè promitto, fore ut, spreto quovis mortis periculo, vobiscum proficiscar.* His auditis Pindoviani gratias Ruisio eo maximè nomine agentes, quòd plus suis postulatis, quàm invidiosis suspicionibus tribuisset, promissere, nihilo se in excipiendis conservandisque Sociis fore indiligentiores, quàm Ibitirambetani fuerant. Triduo exacto, Antonius Ruisius & Christophorus Mendocã se dant in viam. Quarto itineris die Pindovii sedem tenuere: ab quo per arcus triumphales ex ramalibus erectos, inter tympanorum buccinarumque undequaque reboantium sonum, & numerosas concurrentis populi turbas, in facellam ab eodem ædificatum inducti, datis Deo Optimo gratias, adstantes opportuna oratione alloquuti sunt. Finito sermone, Pindovius exquisitis verbis spondit operam suam ad numerosum oppidum constandum. *Ædes, quas ipse Sociis tradidit incolendas, palamentis & vallo erant circum circa munitæ, ob Casiqui cuiusdam insolentiam, qui ipsius Pindovii matrem bello captam devoraverat, vicissimque Pindovius plurimos illius familiares dentibus contriverat: & paulò antè Sociorum adventum rursus hostis pucos tres Pindovianæ factionis epulis destinatos asarat, Indasque aliquot jaculis & fustibus mactaverat, quarum corpora Pindovius cum hostibus eripisset, domumque reportasset, factum ut inter cadavera Indam jaculis transfixam, & ob concretum sanguinem omnibus membris jam intumescerent, sed adhuc spirantem, Ruisius inveniret: cui salutis aquam, Mariæ nomine imposito, aspersit: contigitque Virginis ope, ut post triduum pristinis vitibus restituta ad locum ædificando oppido destinatum per leucam integram graderetur. Campus erat ob præterfluentem amnem, & pinorum abundantiam, accommodatissimus. Quo in campo, ipso Divi Laurentii pervigilio, Cruce erectâ, & sacrificio peracto, multorum Divorum & mysteriorum nominibus in urnam jactis, cum sortibus missis Incarnationis nomen eductum fuisset, novum oppidum eo nomine indigetari placuit. Quod oppidum domibus & templo auctum, Incarnati Verbi ope ita crevit, ut sesquimille familias in Catechumenorum Neophytorumque album relatas computarit.*

Et imperat.

*Mille quin-
gentæ fami-
lilie redu-
cuntur.*

CAPUT
XXIII.
Socii variis
in Guairania
locis de
vita pericli-
tantur.
*Christophorus
Mendocã
ad necem de-
signatur.*

*Machinationem
nem datigit.*

CHRISTOPHORO Mendocã in Incarnationis oppido relicto, Ruisius ad cætera Guairaniæ curam se contulit. Quo absente campestris populi contra Pindovium, ob receptos Socios, arma moliantur, Christophorus Mendocã morti & novum oppidum excidio designant: conflatis copiis subornatum adolescentem ad explorandas Pindovii vires mittunt: qui ab nostris captus tortusque, cum diu popularium suorum consilia se scire negasset, tandem hoc maximè modo detecta sunt. Christophorus Mendocã vincitum juvenem apud se retinuerat, & sumpto precum Breviatio ad Divinum pensum persolvendum se accinxerat, quod ut vidit adolescens (nam novi homines putant, per litteras & libros arcana quævis Europæis hominibus manifestari) existimans per librum se detectum iri, attonito similibus in hæc verba prorupit. *O Pater, queso te, ne me iterum torqueri permittas, tibi totam rem aperiam, nihil enim te latere potest, qui libros, secretorum omnium indices, habes.* Tum nefariam hostium machinationem detegens, ait, eos incredibili Sacerdotum carnes vorandi cupiditate flagrare, decrevisseque, oppressis omnibus incolis, novum oppidum vastare. Detectis insidiis, Pindovius armatos populares suos quantâ potest celeritate in hostes ducit: qui, quia explorator præfinito die non redierat, fraudem veriti, intra suos se fines receperant. Dissipato belli metu exploratorem illum Christianis additum ad hostes remittere voluit, cum muneribus: sed hic nec prece nec precio ad id adduci potuit, quòd assereret fore, ut de suis carnibus, ob revelatum belli apparatus, epulas instruerent. Ferocientes tamen hos hostes non diu erit cum, admittens JESU Societate, ad oppida reductos, aliquosque mansuescere videbimus. In eodem oppido aliàs alia de causa tumultuatum etiam

dinem

dinem, transmigrandi ad Ibitiramberanos: multi hac facultate usi viæ se jam dederant: quo cognito, Taiatenses numero se diminui renuentes transmigratores adoriuntur, vinculisque injectis ad oppidum retrahunt: unum violentius reluctan- tem occidunt. Contrà Xaveriani, ut invidiam antagonistis parerent, spargunt in vulgus, ab Incarnationis oppidanis Christophorum Mendocam interfectum. Ex quibus rebus utrimque recrudescabant similtates avitæ, in apertum bellum eru- pturæ, nî Sociorum opportunâ prudentiâ sopitæ fuissent. Sed longè perni- ciosior erat in Divi Xaverii oppido in quibusdam repullulans carnes humanas vo- randi cupido. Septemdecim omnino homines exiguo tempore per infidias inter- ceptos clam comederant: & Francisci Diastanii carnibus præsertim inhiare dice- bantur, quem capropter Neophytorum fidelissimi, eo licet inscio, noctu diuque dispositis circa domum excubiis custodiebant, donec carnivori illi hoc maxime modo detecti sunt. Antropophagus nescio quis, puerum clam captum securi per- cussit, & pomeridianis epulis destinatum aliò divertens in villâ suâ pro mortuo reliquerat: sed puer graviter sauciatus, pedibus manibusque repens, redierat ad matrem suam, quæ filium humeris impositum ad oppidum cum tulisset, primores permovit, ut in homicidam inquirerent; quem cognitum raptumque Xaveriani Neophyti flagris indubiè ad mortem usque laniassent, nî Franciscus Diastanius intercessisset. Valuit animadversio ad terrendos reliquos, & in humanitatis officio retinendos. Carnivororum laniæ ibidem successit fames adeò fœda, ut passim corpora exanimarentur, & Diastanius benè secum actum putaret, cum unicam spi- cam tritici turcici & sylvestres herbas in singulorum dierum dimensum nasci ceretur. Interim Didacus Salazarius per sesquiannum mirabili patientiâ in pagis Villaricæ subcensitis perseverarât, omnem lapidem movens, quo Societati ad magni Taiæobæ terras aditum aperiret, exiguo aut nullo successu, Taiæobanis in pertinaciâ persi- stentibus, & in Salazarii necem non semel intentis; quem etiam Casiquius ex amicis pagis de medio tollere voluit, quòd filium suum errantem corripuisset. Igitur ex eâ statione revocatus Lauretano oppido Præfectus est. Inter hæc peri- cula versabantur Guairaniæ Socii, eo maxime nomine Societati commendandi, quòd inter Antropophagos in novis oppidis, triginta quadragintave leucis abs se invicem disitis, soli residerent; adeò suorum commodorum immemores, ut Catal- dinus gaudio subsiliret, quoties etiam maxime necessaria sibi deesse sentiret. & alii eò avidissime irrumperent, ubi sanguinis fundendi, aut laborum tolerandorum spes major affulgeret. Scribebat tamen frequenter Ruifius ad Provinciale, ut Socios quanto numero posset ad se mitteret, ne pauculis immenso oneri succumbentibus, reliquæ Provinciæ Christo domandæ spes præscinderetur.

SUB finem hujus anni Nicolaus Durandus Mastrillus Provincialis magnam mo- vebat machinam, partitionem scilicet Provinciæ, mole suâ jam laborantis, & unius Provincialis curam excedentis. Causæ verò, quæ ad eam dividendam impel- lebant, hæc præsertim erant. Quod hætenus Paraquariæ Provincialis nullus Guai- raniæ & Chiloënses insulas inspicere per se potuisset; & maxima detrimenta inde orientur, quòd Chilenum regnum ab Tucumaniâ continuatâ montium ferie ita di- visum sit, ut per sex menses, abrupto etiam litterarum commercio, ob immensa fri- gora adiri non possit. Adde, quod spes proxima esset per Paranam, Urvaicam & Guairaniæ condendorum novorum oppidorum, quæ nec regere, nec acceptare Provincialis posset in tot regionum, nongentis leucis protensarum, curam distra- ctus. Has causas ad se perscriptas cum Assistentibus suis Mutius Vitellescus Gene- ralis proponeret, in id plerique consensere, ut Chilenum regnum, ab Paraqua- riensis Provincialis imperio exemptum, in novam Vice-provinciam erigeretur: narrantque unum ex Assistentibus, utcumque partitioni reluctantem, eâ maxime ratione in cæterorum sententiam consensisse, quòd intellexisset semestri integro singulis annis Chiloënsium Sociorum commercium cum Tucumaniæ Patribus ob limitaneorum montium conditionem nullum esse posse: & ferunt dixisse visâ eo- rum montium delineatione, quòd Deus sic disjunxit, homo non conjugat.

Taiatensium
& Ibitiram-
betanorum
similtates.

Antropophago-
rum cru-
delitas.

Francisci
Diastanii
periculum.

Didaco Sa-
lazario mori
intenditur.

Guairania
Socii lau-
dantur.

CAPUT
XXIV.
Chilense re-
gnum ab
Provincia
avellitur.

Causa sepa-
rationis.

In Vice-pro-
vinciam eri-
gitur.

Statu nova
Vice-provin-
cia Chilensis.

Porro Chilensis Vice-provinciae, legitimo diplomate per Mutium Virellescum Generalem ab Tucumaniã Paraquariãque abstracta, hic status erat. In Sancti Jacobi urbe, totius regni principe, Collegium Academiae jure ornatum, viginti & octo Socios numerabat. In eadem urbe convictus nobilium adolescentium Societatis cura suberat. Ad tyrones verò instituendos Carretus vir dives decimo-octavo ab urbe lapide commodum agrum cum adjectis aedibus nuperrimè Societati dono dederat. Præterea, Conceptionis urbs, Prætoris sedes, Collegio fruebatur, cui subcensitæ erant Chiloënsis, Araucana, & Bonæ spei sedes, stipe Regiâ sustentatæ. Denique, cis montes Mendoçinum Collegium Cuiocënsibus Christo domandis non segnoiter invigilabat. Præter quas sedes, spes erat, si cum Araucanis pax fieret, futurum ut in restaurandis urbibus, fundatis Collegiis, Chilensis Vice-provincia jus Provinciae aliquando indipisci posset. Cæterum nova Vice-provincia non Paraquaria, sed Peruanæ Provinciae ideo subcensita est, quòd subsidia Sociorum ab hac, quàm ab illâ, ampliora sperare posset, & quòd maritimo itinere inter utramque longè faciliora commercia essent. Quâ subjectione hætenus decus suam conservavit, sive spectes Apostolica facinora terrâ marique patrata, sive numerum virorum litteris, virtute, & gubernandi arte insignium; sive denique patientiam Sociorum terræ motibus, maris eluvione, rebellium insultibus, perviciâ Barbarorum, & aliis insectationibus exercitam. Quæ omnia non deerit, qui speciali volumine describat: nam mihi res Paraquariæ Provinciae, & ei subsidia Sociorum regionum, tantùm scribenti, ab illis fermè mihi abstinendum erit. Porro nova Vice-provinciae cura Joanni Romero commissa est: qui, quia ante foundationem Provinciae per quatuordecim annos, & postmodum multis Collegiis præfuit, & in totius Provinciae Præpositum paulò ante mortem designatus est, antequam è mei calami jure se eximat, necessariò mihi debitâ laude tractandus est.

Ejusdem
laus.

CAPUT
XXV.
Joannis Ro-
meri vitæ
initia, Reli-
gionis tyro-
cinium, na-
vigatio, &
primi in Pe-
ruviâ labo-
res.

Ostentum.

Dæmon Ro-
merum ten-
et.

Frustra.

JOANNES Romerus, Margenæ in Beticâ honestissimis parentibus natus, dum juri Canonico Osunæ dat operam, per cæmeterium noctu iter habens, Sacerdotis defuncti sibi ante notissimi umbram, è clericali veste flammam & ignem cum lamentabili voce evomentem, bis conspexit. E quo spectaculo exanimatus diu humi jacuit, donec utcumque sibi redditus domum rediret. Ex ingenti verò timore ad extrema deductus, ubi convaluit, amplis spebus valere jussis, de religioso in Societate JESU statu incundo cogitare cœpit. Cunctabundum Millanus Garcia, insignis nostri Ordinis concionator, verba hæc Canticum, *Vulnerasti cor meum*; explicans, impulit ut anno ætatis vigesimo-primo, & præteritū sæculi octogesimo, in Societatem ingrederetur. Primo statim tyrociniū die, dæmonem antagonistam habuit, molestissimè suadentem, omitteret cœpta, nunquam ad exitum perdu-cenda; magis eam infisteret viam, quâ incedere tot adolescentes ætate florentes videret: intolerabile esse totâ vitâ sub alieni imperii jugo sudare: & castos mores usque ad mortem protelare. Utteretur divitiis cœlitus datis, & generosum animum, quibusvis honoribus parem, ultrò adscitis paupertatis sordibus ne deprimeret. Romerus in lectulo jacebat, dum mentem his suggestionum telis feriri sensit: & non ignarus quo auctore suggererentur, ne iterum negotium faceretur, violento contra tantum hostem usus remedio, è lectulo se proiecit, sanctè vovens, quantum in se esset, Societatem nullo casu se deserturum. Hoc telo prostratus hostis, molestus esse desit, ne leviter quidem fortissimum pugilem reliquâ vitâ de religione deserendâ tentare ausus. Tantum prodest semel heroico facinore se hosti timendum præbere. Exinde, singulis diebus, numeratò, quingentis Deo præsentem se sistebar, rectâ amulli omnes vitæ articulos commetiens. Aspera in amore, deliciosa in odio habebat. Post tyrociniū, nec studiorum labor, nec concionum frequentia, nec domesticorum exercitiorum usus, ad admittendam quantumvis minimam laxitatem eum inflectere potuerunt. Mexicanæ Provinciae Societatis Procurator, coram perspectâ ejus virtute, ad id inclinare conatus est, ut Mexicanam Provinciam ambiret: cui ille respondit, se quidem Indiarum desiderio teneri, sed locum & tempus eò navigandi, à Majoribus se præstolaturum.

Millanus

Millanus Garcia creditus est caelitus cognovisse Joannem Romerum, non Mexicana, sed Peruanæ Provinciæ à Deo destinatum esse: quod cum ei significasset, lubens volensque missu Majorum, cum Ferdinando Mendoça Societatis nostræ Sacerdote, Marchionis Caniëntensis Peruvia Proregis fratre, in Australem Americam navigavit. In Itinere, Proregis amorem sibi inde conciliavit, quod vectores ferventissimis concionibus & alloquiis ad pia officia pæne assiduus animaret. Limæ adeo laudabili fama concionatus est, ut Torribius Archiepiscopus nondum Sacerdotem audire voluerit, auditæque ejus concione Societati se magis benevolam, quam antea ob subortam litem fuerat, ostendisse fertur.

ANNO sesquimillesimo nonagesimo-tertio in Tucumaniam Paraquariamque missus, Sociis in utraq; regione degentibus, per quatuordecim annos ante foundationem Provinciæ integrâ laude præfuit. Tucumania Prætorum adeo propensum in se habuit, ut juberet ejus gratiâ e suo penu quidquid Socii postulare sine computu ministrari. Episcopus Tucumanensis, dignitatis suæ oblitus, Romerum infimis & summis gratissimum tantum non venerabatur. In fundationibus domorum per Tucumaniam Paraquariamque omnia proclivia expertus est. Varias Barbarorum nationes, devoratis eorum idiomatibus, & permentis difficillimis itineribus, aditisque sæpè inter rebelles & alios populos discrimibus, æquali fructu ac labore excoluit. Anno hujus sæculi octavo pro Paraquariâ Provinciâ nuper fundatâ procurator Romam missus, ab Rege Catholico impetravit renovari diploma, quo Socii omnes inter Indos degentes sumptibus Regis ali jubebantur. Ullispone cum selecto subsidiariorum manipulo navim æger conscensurus, cum moneretur à medicis & Lusitanis Patribus, ne se ancipiti periculo committeret, sed vicibus suis alteri traditis valetudinem in Europâ curaret; respondit, minùs damnosam fore mortem suam, quam si ansam præberet aliis Indiarum procuratoribus, quavis arreptâ occasione, in Europâ remanendi: & se pro emolumento suæ Provinciæ lubenter cuivis periculo vitam suam expositurum. Ad portum Boni-aëris feliciter appulsus, novæ sedis inibi positæ, & sequenti anno Collegio Esterensî; interjecto verò tempore Collegio Sancti Jacobi in Chileno regno præesse jussus, ubique singularis prudentiæ specimina dedit. Ludovico Valdiviâ in Europam revocato, ad Conceptionis urbem translatus, Collegium & sedes ei subcensitas rexit. Donec novæ Vice-provinciæ gubernandæ onus subiret. Quo in munere triennio exacto, ad regendam Provinciam Paraquariensem accersitus, senium & valetudinem excusans, quiete impetratâ, ad imminentem mortem piè obeundam se comparavit.

SI munia obita & virtutes spectes, non ultimum illi inter illustres Societatis Heroës locum assignabis. In concionibus non speciosa sed nervosa sectabatur. Hieronymus Florentia, Madriti auditâ ejus concione, pronunciavit Joannem Romerum normam esse posse bonorum concionatorum. In Assumptionis urbe, & alibi, de Divinis rebus disserens, ob profusissimas lacrymas sibi & auditoribus obortas, concionem abruptè coactus est; adeo perseverante fructu, ut viri sceminaque e templo egressi urbem gemitibus implerent. Multa præter ordinem impetrasse, fuis ad Deum precibus, creditus est. Ignem e vicinis campis agro imminentem oratione stitit. In immensâ centum leucarum solitudine ab Sociis devians, implorato Superiorum auxilio, repente in viam reductus est. Juvenem in ultimo agone conscientiam suam expiare pertinaciter renuentem, prolatis his verbis. *Sanctus Deus, Sanctus Fortis, Sanctus Immortalis miserere ei.* flexit ad poenitentiam. Didacus Ulloa in Calloanâ Peruvia arce præfectum agens, auditis Joannis Romeri facinoribus, quamvis quingentis leucis abesset, sensit desiderium conscientiam suam apud eum deponendi; non vano sensu: nam non diu post Prætorum Chilensem eo tempore adeptus, quo Conceptionis Collegium ipse regebat, in ultimo morbo adjutorem expiatoremque habuit. Animum plerorumque Hispanorum in Sancti Jacobi urbe, ob servitiæ personalis negotium ab Societate averlos,

CAPUT
XXVI.
Ejusdè gesta
in variis locis,
& procuratore
Romana.

Aditus Bar-
barorum lin-
guæ discit.

Vocacione
Indiæ amor

CAPUT
XXVII.
Reliquæ
Joannis Ro-
meri exer-
citates
& virtutes.

Fructus
concionatur.

*Oleum portento-
sus auctum.*

*Adulter uti-
liter admo-
nitus.*

Romeri mors.

Gloria.

Laud.

*Pompæ fu-
nebris.*

prudētissimè reconciliavit. Plerasque Chilensis regni lites auctoritate suâ com-
ponebat: adeò ut Senator Regius non dubitaret asserere, Ordinem amplissimum
mortuo Romero duplò occupatiorem futurum, quàm dum viveret. E Tucuma-
niâ in Chilenum regnum pergens, pro viatico longissimi itineris ab Cordubensi
probatissimâ matronâ paucillum olei, stipis nomine, cùm accepisset, nec aliquid illa
sibi in fictili vasculo reservasset, post pauculos dies penum revivens, reperit vas illud
non tantùm optimo oleo plenum, sed etiam profusè in circumfusam humum re-
dundasse. Nec hîc stetit prodigium, nam renovato Elisæi pro Sareptâ miraculo,
hoc oleum triennio integro in qualescùmque domesticos ulus & eleëmofynas ef-
fundens nunquam defecit. Exacto verò triennio, cùm illa vasculum jam exhaustum
alio oleo impleisset, in honorem Divi Antonii Paduani consumendo, per quinque
sequentes annos perpetuato portento ad alendam Divi lampadem sufficit. In
Chilensis regni urbe principe Hispana Matriona Joanni Romero maritum com-
mendarat, Cusci in Peruvia negotiis vacantem, pro quo aliquoties se ad aram fa-
cturum promiserat. Interim maritus Cuscensi in urbe pellice inescatus nihil de
revivendâ uxore & liberis cogitabat. Sed dum adulterio in obserato cubiculo vacat,
se illi Romerus, quamvis tot centenis leucis abesset, vigilantî sentienti que stetit:
quo viso, adulter sensit animum impelli ad patrios lares revivendos, & pellex cognita
re, abjuratis prioris vitæ sordibus, post triduum sacro velo suscepto Monasterio se
inclusit. Eidem homini in patriam revertenti rursus se spectandum præbuit, ite-
rum revivendæ uxoris desiderium ingerens: ad quam cùm incolumis & melior
pervenisset, effigiem Joannis Romeri jam vitæ functi sibi pingi curavit, quem privato
cultu beneficii memor totâ vitâ coluit. In agro Cordubensi calvaria hominis de-
functi igne involuta, solebat in viatorum equos involare, & propè sessorem ali-
quamdiu assidens immenso terrore afficere: nec cessavit malum, donec Romerus
legitimis exorcismis juberet ab infestatione portentum abstinere. Eodem reme-
dio lemures ab honestâ matronâ penu fugavit. Joannes à Costa, Chori in Esteren-
si Ecclesiâ Præfectus, Societatis nostræ rerum non satis æquus æstimator, authentico
scripto affirmavit, abs se in templo conspectum Joannem Romerum, vultu splen-
dido, & præter morem decoro, radios vibrantem. Honestâ mulier bis acutissi-
mo lateris dolore, & semel pectoris arctitudine, invocato in auxilium Romero li-
berata est. Paulò antequàm is moreretur, femina cœlestibus favoribus inclita
terribiles canum baubatus audiens, didicit ab Angelo eas esse dæmonum voces, glo-
riæ cujusdam Socii JESU non diu post in cœlis coronandi, invidentium. Domi-
nicâ Palmarum Romerus asseruit se ultra Pascha non victurum, sequuto eventu:
nam ipso Paschatis die animam efflavit. Moriens unum è Senatoribus Regiis mo-
nuit, ne res suas componere differret; brevi enim è vita abiturum: præfagio habita
fides est, Senatore illo post trimestre elato. Cum morte colluctantem Senatores
Regii & frequens nobilitas inviserunt, rogantes ut sui in cœlis memor esse vellent.
Mediâ post mortem horâ, Sacerdotali in veste, probatissimæ matronæ se spectan-
dum præbuit, dubitanti que num Purgatoriis flammis cremaretur, asseruit se cœle-
stibus deliciis insertum: quo dicto, spectante illâ, gloriosus ad cœlos evolavit.
Cadaver vibicibus deformatum erat, nam etiam senex ciliciis, flagris, & aliis pœnis
in se sæviebat, adeò rigidè, ut aliquando dicere auditus sit, pro indulgentiâ corpo-
ris in alterâ vitâ nullas se pœnas daturum. Religiosus primi subsellii è Dominicano
Ordine palam asseruit, Romero mortuo non tantùm Societatis in Chileno regno,
sed etiam omnium Religionum columnam cecidisse. Alter non dubitavit affir-
mare, eâ se in opinione esse, ut putaret nullum alium hominem utilitorem eo ali-
quando ad regnum Chilense venisse. Vulgatâ ejus morte, templorum omnium
ara lugubriter insonuere: Senatores omnes corpori efferendo funestâ in veste suc-
collavere. Episcopus pro eo solemniter ad aram facere adortus, obortis lachry-
mis & singultibus cantum prosequi non potuit, intercisâ & submissâ voce reliquum
Sacrificium absolvere coactus. Ungues, vestimenta, & cæteras ejus exuvias, pii homi-
nes privato honore prosequuti sunt. Corpore procerò, & vultu severissimo, nec ad-
modum decoro fuit. In domestico regimine rigor è potius, quàm blanditiâ adhibebat,

SED ut stylium retraham, Joanne Romero Chilensi Vice-provinciae regenda admoto, Nicolaus Durandus Mastrillus ad reliquam Provinciam, Paraquariae, Tucumaniae & Argentei fluminis praefecturas complectentem ordinandam, animum advertit. Et quia, Sociis ferè omnibus in Chileno regno natis ad patriam remissis, laborabatur Sociorum penuriâ, de supplemento procurando agi cœptum est. Sub initium igitur anni hujus sæculi vigesimi-sexti, Comitii Provincialibus Gaspar Sobrinus Romam iturus Procurator eligitur, qui è portu Boni-aëris solvens, Australis Brasiliae vada cœcasque cautes innoxie prætervectus, indubiè in Piraticas Hollandorum naves incidisset, nî eo die, quo Pernambuco plenis velis ingrediebatur, vehementior ventus numerosas hostium naves è portûs ostio in altum vela vertere coëgisset. E Brasilia in Lusitaniam navigans, non procul Ullisipone, fœdâ tempestate panè periit. Quæ tempestas, Emmanuëli Cabrera, nobilissimo & florentissimo juveni, Cordubæ in Tucumania nato, saluti fuit: nam deploratâ fermè corporum salute votum concepit, si periculo eximeretur, Religionem professurum. Voto addidit constantiam, donatis Cordubensi Collegio quindecim aureorum millibus, in Aragonica Provincia in Societatem cooptratus. Dispar fuit Antonii Rodrigues conditio, in Hispaniam idèò navigare jussi, quòd indignum se cœtu Religioso præbuisset; qui ubi in Europam appulit, è Societate quidem dimissus est, sed solutus Religione in Americam ad suas ineptias postliminiò renavigavit. Quo exitu, inexploratum mihi est. Absolutis Comitii Didacus Alfarus Sacerdos, in subsidium Paranensibus Sociis, & Paulus Bennavidius Guairaniis destinati sunt. Pro Didaco Boroa in Assumptionis Collegii Rectorem assumpto Rochus Gonsalvius Paranensibus & Urvaicensibus Sociis præesse jussus est. Sed antequam Didacus Boroa Rectorem adiret, infimis precibus à Provinciali petiit, ut sibi facultas fieret Iguacuanos Paranae conterminos populos, sæpè à se cum vitæ periculo aditos, ad oppidum & Fidem Christi sollicitandi: ad quod præstandum impetrato aliquot mensium spatio, instructus rebus ad novam fundationem faciendam utilibus; terrestri fluviali que itinere è Cordubensi urbe Itapuam optrato se operi accincturus magnâ celeritate contendit.

IGUAZU, quod magnum flumen sonat, pari fermè intervallo ab Itapuano oppido & Guairaniae sinibus distans, vigesimo circiter quarto altitudinis Australis gradu, in Paranam magno murmure influit. Ne navibus permeabile sit, impedit quarto ab ipsius ostio lapide prærupta rupes, totum intersecans, & ex alto tantam evolvens aquarum molem, ut murmur sese præcipitantis ab tribus leucis audiatur, & ex aquæ cadentis impetu formetur nubes ex ipso Parana perpetuò spectabilis. Hoc præcipitium Iguazuani pro munimine hætenùs habuerant, externo nomini infensos animos conservantes. Gens omnis ab cætera Guaranorum conditione nihil differt. Fæminæ ante Sociorum adventum nudæ incedebant. Hostium carnes devorare illis in deliciis erat. Nullus hætenùs ad eos Hispanus penetrarat: nec spes erat eò vi armorum perumpi posse. Ante triennium Didacus Boroa, parvo Neophytorum comitatu ad eos Religionem inducere conatus, ab armatis Barbaris retrocedere coactus fuerat. Biennio post, idem præcipitium prætervectus, postquam aliquot Casiquios sibi conciliasset, ab Taupa Iguacuanorum potentissimo repullus, exiguâ spe gentis aliquando domandæ Paranam repetierat. Sed ut erat difficultatibus oblectantis animi, tandem hoc anno, assumpto in socium Claudio Ruerio, expeditionem majori quàm antea apparatu suscepit. Cognito utriusque consilio Iguazuani in solemni convivio, pro more gentis, in commune consultant, an essent novæ legis propagatores ad colloquium admittendi. Ue verò res majori celebritate concurluque agitaretur, adolescentem quemdam captivum horrendis ceremoniis interfectum coctumque epulis adhibent. Inter quas execrationes, quod mireris, rogatis suffragiis omnes ad unum consensere admittendum esse Didacum Boroam, quòd ab eo tempore, quo eum repulerant, Deum adversum in agrorum vastatione & corporum strage experti fuissent: plerisque, præsertim eorum qui authores expulsionis fuerant, peste sublatis. Ubi ergo cognoverat ex Acariensi portu Didacum Boroam solvisse,

cymbas

CAPUT

XXVIII.

De comitiis Provincialibus & Gasparis Sobrini in Europam navigatione.

Gaspar Sobrinus Procurator.

Emmanuëli Cabrera ad Societatem vocatio.

Antonius Rodrigues ab Societate desitit.

CAPUT

XXIX.

Iguazuani oppidi fundatio.

Præcipitium Iguazuani.

Iguazuani morei.

Didaci Boroa constantia.

Societas ab Iguazuani admittitur.

*Taupā cum
aliis Casi-
quiis redi-
citur.*

*Insignis
Ariolus con-
vertitur.*

*Socii pericli-
tantur.*

*Oppido no-
men Mariae
Majoris in-
ditur.*

*Paravera
cum ducentis
familias
ad partes
ascendit.*

*Octies mille
& sexcenti
baptizati ex
Iguazuana
baptizati.*

CAPUT

XXX

*Apud Pirati-
nenses ad
Urvaicam
Sancti Ni-
colai oppi-
dum aedifi-
catur.*

*Rochus Gon-
salvus hinc
periculo per-
surgitur.*

cymbas ad præcipitium mittunt, quo superato, in primo pago benevolentissimè excipiunt. Sequentibus diebus ipse Taupa, & alii Casiqui, magnâ propensione animorum sese traditum venere. Volentibus verò plerisque in suo pago oppidum construi, Didacus Boroa & Claudius Ruierius, non habitâ ratione privatorum commodorum, locum novæ coloniae omnibus opportunum elegere. Quo designato, Crux ingens erecta est: Antropophagis hominibus salutis nostræ trophæum, frendente dæmone, demisso poplite adorantibus. Delineatis domorum arcibus, frequentes undique populi, allecti Sociorum comitate liberalitatèque, destructis suis pagis, ad incolendum venere: quod ut averteret insignis magus, cui dæmones variâ, modò Angelorum, modò tygrum specie se sistere solebant, terris coloribus depictus, in Sociorum conspectum se dat, horrendis vocibus intimans, ne ultra se majorum suorum moribus interponerent. Sed Divinâ ope Sociorumque dexteritatè ferocia hujus monstri ita emollita est, ut superstitionibus damnatis se ipse cum suis inter primos reduxerit, quamplurimis mortalibus exemplo suo ac horratibus ad idem faciendum animatis. In his etiam initiis dæmon nescio quem Barbarum induxit ad Socios de medio tollendos, casso successu: nam alter Indus, cognito nefario conatu, parricidam repressit. Barbara mulier, Matrem Dei se fingens, miras excitavit turbas: sed hæc ope Reginae Cælorum facili negotio fuere composita. Dissolutæ etiam aliæ dæmonis machinæ, per suos assecclas opus inceptum perturbare volentis: quos assecclas, seu stygia instrumenta, in suum usum Deus convertit, ex insensibilissimis hostibus fideles Sociorum adutores efficiens. Nomen novæ coloniae **MARIÆ** Majoris inditum est, ut sub tutela tantæ Virginis, Iguazuani, non minùs quàm Paratanenses, Urvaicenses & Guairanii, dæmoni renunciantes, **JESUM** colerent. Quadrimestri elapso Paravera Casiquius, adnidente Taupâ, ducentas fermè familias novo oppido adjunxit: quo ad partes traducto, neminem puduit Christianam Legem profiteri. Virginis Assumptæ die initium adultorum Baptismis datum, centum & quadraginta è Sacro Fonte emerfis. Paucis post diebus circiter quingenti pueri, & pauculi grandioris ætatis homines, iisdem aquis eluti sunt, quos sequenti, variis temporibus, Iguazuani ferè omnes, ad eò copioso numero, ut in hoc oppido (in quo ego per biennium degi) hætenus octies mille & sexcenti ab Sociis baptizati sunt. Sed Deum Immortalem, quàm difficilia fuere principia! Quinque mensibus integris antequam templum & domus conderetur, uterque Socius sub storea omnibus cæli injuriis duravere. Sub storea Sacrum faciebant, Catechesim cogebant, Baptismos conferebant, visitabantque ad eò tenuiter, ut insipidas radices inter primarias delicias computarent. Nam Iguazuana regio, cum sit omninò sylvestris, pecori alendo non sufficit, & flumen, quòd præcipitio arctetur, piscibus caret: limacibus & pauculis terræ frugibus gens omnis vescitur.

NEc infeliciores erant ad Urvaicam Rochi Gonfalsvii progressiones, geminis planè laboribus Christi imperium propagantis. Septennio integro in Conceptionis oppido abs se fundato detentus, ob pertinaciam & suspiciones Barbarorum ultra Urvaicam pedem figere nequiverat: sed plerisque obstaculis superiori anno amotis, secum assumptis aliquot Neophytis, transmisso Urvaicâ, eò perrexit, ubi Piratinus rivus ei commiscetur. Duabus inde leucis, ad ipsius Piratinii littus loco idoneo ad foundationem repetto, circumjacentes populòs ad colloquium vocat, quibus conciliatis, ipso Inventionis Christi Crucis die, erecto communis salutis trophæo, Sacrificioque peracto, loci possessionem inivit, ac novum oppidum, Nicolai Durandi Provincialis respectu, Divi Nicolai nomine insignivit. In his initiis duobus periculis perfunctus fertur. Nam per sylvas noctu iter faciens, tempestate fœdissimâ obortâ, in unguis duarum tygridum sese præcipitatum ibat, quas nullo modo evitasset, ni per malignam benignamve fulgetrorum lucem conspecta, locum fugæ dedissent. Majus adhuc adiit discrimen ab Barbaro clavam in mapale ejus jamjam inferente, seclusque parraturo, ni Cælum parricidæ conarum ventilasset. Rocho Gonfalsvio reliquarum reductionum curâ distracto, successit in novi oppidi regimine Alfonsus Aragona Piratinienibus gratissimus, cujus industriâ, primo trimestri, Divi

Nicolai

Nicolai oppidum octoginta supra ducentas familias, & interjecto tempore, quingentas numeravit. In vicinia verò reperta multitudo sufficiens ad aliud oppidum conflandum: constatque ex authenticis libris, per Socios septies mille & circiter trecentos fuisse hæcenus in Piratinienſi colonia ablutos.

DUM hæc gererentur, Ludovicus Cespedes, Argentei fluminis Prætor, ratus se magnam Regis Catholici gratiam initurum, & familiæ decus additurum, si suæ Præfecturæ tempore Urvaicensis Provinciæ oppidis occuparetur, omnem conatum ad aperiendum iter ex portu Boni-aëris ad ipsam Conceptionis oppidum ab ipſo Rocho Gonſalvio fundatum adhibebat. Nam cum desperaret tot gentes armis debellari posse, sibi perſuaſerat unicum esse modum tantæ rei perficiendæ, si nempe **JESU** Societas ad eam expeditionem continuandam Regiis subsidiis animaretur. Hoc animo, littoralibus Urvaicæ populis ad portum vergentibus præmio sibi conciliatis, Ferdinandum Saïam, Hispanum hominem, linguæ Guairanicæ & tractandorum Indorum utcumque peritum, partim imperio, partim spe impellit, ut audere vellet tamdiu adverso Urvaicâ navigare, donec litteras suas Rocho Gonſalvio centum & quinquaginta leucis in novo Conceptionis oppido distant, traderet. Ferdinandus Saïas jussu capeſſens, per varia pericula id iter emensus, Rocho Gonſalvio Prætoris litteras dat, significantes grande eum Deo, Regique Catholico obsequium præstiturum, si Urvaicâ explorato ad portum Boni-aëris descenderet, ut consilia de optimo modo Urvaicensis Provinciæ domandæ simul communicarent. Gonſalvius, gratis Deo actis, quod rei cupidissimæ perficiendæ ex inopinato modo offerretur, assumptis secum Conceptionis oppidanorum audacissimis, & ipſo Didaco Niezâ eorum Duce, cum Ferdinando Saïa se dat in viam. Aliquantulum jam progressus, quadringentis Ethnicis ad bellum pergentibus perſuaſit, ut omisso bello ad suas necessitudines redirent. In eorum comitatu infantem unum morti proximam baptizavit. Quaquâ ibat ad spectandum eum sese effundebant littorales populi, varietate linguarum & morum feritate insignes: quos ipſe quâ gestibus, quâ voce ad Christo nomen dandum invitabat. Vigesimo quinto ab discessu die portum Boni-aëris tenuit, summâ Prætoris aggratulatione, qui cognito Urvaicensium Neophytorum primores cum Gonſalvio venisse, è Reipublicæ bono fore duxit, si ad insinuandam novis hominibus Hispani nominis & Regis Catholici venerationem, eos solempni pompâ reciperet. Igitur destinato die, ipſe cum frequenti nobilitate equestrique apparatu prodiit. Sequebatur ejus filius natu major, turmæ equitum ductor, & alter filius pedestri militiæ præfectus, armilustrium exercentes: majoribus interim tormentis-bellicis tremendum è castro reboantibus. Eâ pompâ novi homines, inaudito aliàs strepitu attoniti, in prætorium primum, tum ad Episcopi palatium deducti sunt: cujus manum deosculatus ipſe Prætor eumque de genibus aliquamdiu alloquens, novos homines docuit, quâ veneratione Sacrorum Antistites colendi essent. Secundum id, Didacus Niezâ solempni formulâ, popularium suorum nomine, professus est, se suosque sincerâ fide Regi Catholico ejusque Prætoribus obtemperaturos; curaturumque ne quis Regiis imperiis interponere se auderet: unum rogare, ne servire privatis hominibus cogerentur, nec ab aliis quàm ab Societatis Sacerdotibus regi sinerentur. Admissis conditionibus, Prætor pro Rege Catholico, Urvaicensis Provinciæ obsequio acceptato, Didacum Niezam popularium suorum ducem constituit; sagoque suo ac variis rebus donatum monet, ut quam fidem verbis Regi Catholico dederat, factis confirmaret, Sociisque **JESU** inprimis obtemperaret. Id idem cum Episcopus amplis verbis commendasset, utriusque curæ ad ornandum Rochum Gonſalvium conversæ sunt. Episcopus Sociis in Urvaicensi vinea laborantibus laboraturisve amplissimam facultatem conferendorum Sacrorum, controversarum dissolvendarum, eorumque tractandorum, quæ ipſe posset, concessit. Prætor verò, instructo diplomate, potestatem fecit Rocho Gonſalvio & Sociis, per Urvaicensem Provinciam populos cogendi, oppida condendi, eaque omnia præstandi, quæ Sacerdotibus Apostolicis ad Ethnicos proficiscentibus Rex Catholicus, tanquam Legatus Pontificis & Patronus Ecclesiarum

CAPUT

XXXI.

Rochus Gonſalvius inferiori Urvaicæ partem explorat.

Ludovicus Cespedes Prætor explorationem suscipit.

Rochus Gonſalvius navigat.

Bellum suppressit.

Urvaicensis conciliat.

A Prætoro recipitur.

Etiâ Niezâ Casiquius.

Niezâ Regi Catholico se subdit.

Episcopus Societatem Urvaicensis expeditioni præficiens.

Occidentalis Indiæ generalis, concedere solet & potest. Atque ut hæc omnia vim ex juris ordine haberent, Joannes-Baptista Ferrufinus Collegii Rector, Provincialis potestate instructus, concessa coram testibus accepit. Præterea Prætor ex publico arario campanas, instrumenta Sacrorum, & alia Sociorum levamenta magno ære coëmpta Rocho tradidit. Et quia cognorat præter duo oppida ad Urvaicam fundata, alia statim fundari posse, si copia Sociorum suppeteret, ab Rectoris Collegii impetravit Michaëlem Ampuerum, nostræ Societatis Sacerdotem, cum Gonsalvio mitti, litterasque ad Regem Catholicum cum egregia Societatis commendatione exaravit, postulans sumptibus Regiis triginta JESU Socios ad Urvaicentis Provinciae culturam transmitti: quæ litteræ Madritum delatæ magnum pondus habuere ad subsidiarios Socios impetrandos, quos Gaspar Sobrinus Procurator biennio post in Paraquariam invexit. Didacus Vega, dives Lusitanus, ad sacras vestes & Altarium velamenta in novis oppidis conficienda multa gratis obtulit, spondendique ad conciliandos Ethnicorum animos, ferramenta se ex Europa procuraturum: quod magno novarum Ecclesiarum emolumento abundè præstitit. Decem diebus tantis rebus perfectis, Rochus Gonsalvius, Socio auctus, eò unde venerat per eadem pericula renavigavit: exploratisque iterum Urvaicæ littoribus, reperit per centum ab portu Boni-aëris leucas spem exiguam fundandorum oppidorum esse, quòd accollæ ex his populis essent, qui pro libitu totâ vitâ vagantes sementem facere, & pedem uno in loco figere, recusarent. Post id spatium, Japeivientes animavit ad oppidum condendum. Viginti ab eo loco leucis Jaguaraitiensis ad id præstandum pellexit. Quod quando & quomodo factum sit, brevè narrabimus. His peractis, resumpto itinere, tandem incolumis ad Conceptionis oppidum, læta faustæ negotiationis narratione Socios exhilaraturus, pervenit.

Didaci Vega liberalitas.

Japeivientes & Jaguaraitiensis Religionis consiliantur.

CAPUT
XXXII.
Nicolaus Durandus Provincialis primus in Guairaniam penetrat.

HOC Urvaicentis Provinciae statu, Nicolaus Durandus, abdicatâ Chileni regni curâ, de inspicienda per se Guairania, quam nullus hæctenus Provincialis lustraverat, seriò acitavit. Duo esse poterant è Tucumania in Guairaniam itinera: unum à multis jam retrò annis usurpatum, quo nempe adverso flumine Argenteo Paraquarioque, & deinde terrestri viâ ibatur; sed illud erat valde circumflexum, & pæne quingentarum leucarum, obsidebaturque à Paiaquis, Barbarorum crudelissimis, ac multiplici viatorum trucidatione infamibus. Alterum iter esse poterat longè brevius, continuatâ scilicet navigatione per Paranam: quod iter ante fundata ab Sociis oppida, ob metum Ethnicorum, & præcipitium ingens totum Paranam circa Guairaniæ fines interfecans, nondum tentatum fuerat. Sed jam plebisque rebellibus ad oppida reductis, Provincialis per hoc iter pergere se posse speravit. Antonius itaque Ruifius, cognitâ Provincialis voluntate, novi itineris exploratores unum post alium mittit, quorum ultimus in Tucumaniam penetrans Provinciam docuit, exiguo periculo Guairaniam, non interruptâ per Paranam navigatione, adiri posse. Igitur Provincialis è Cordubensi urbe illac se dat in viam. Superatis sexaginta leucis Sanctæ Fidei Collegium inspexit, unde solvens fluviali itinere, centum & quinquaginta leucis feliciter confectis, Itapuanum oppidum, & quindecim aliis emensis, Corporis Christi reductionem tenuit. Trigésimo inde lapide ad recentissimam **MARIÆ** Majoris coloniam, bis mille capitibus constantem, pervenit. Ibi eum convenit Rochus Gonsalvius, ex quo cum cognovisset quid cum fluminis Argentei Prætoris & in exploratione Urvaicæ egisset, immenso gaudio cumulatus est. Continuatâ navigatione in Acaraienti oppido reperit Antonium Ruifium, Guairaniæ missioni præfectum, cum centum Neophytis gratulandi & deducendi ergò obviam totidem leucis progressum: in cujus comitatu versus Guairaniæ præcipitium, quadraginta circiter leucis distans, iter arripuit: præcipitio appropinquans defluentis aquæ vim experiri cœpit, navigiolo, quo vehebatur, magna ex parte confraçto, & altero, quo Martinus Marinus & Mendiola Sacerdotes nostri in Guairaniæ subsidium euntes portabantur, vectotibus incolumibus, ad rapem alliso. Igitur terrestre iter omnes arripiunt. Antonius Ruifius in præruptis præcipitii locis pontes straverat, viamque per sylvarum invia aperuerat: sæpè tamen

Parana oppida inspicit.

Præcipitium Guairaniæ descriptio.

extemporali

extemporalis labore ligna incompōitè de rupe in rupem ordinabantur, supra quæ gradientes summum vitæ periculum, si caduco pede in profundissimos torrentium hiatus laberentur, adibant. Narrabat Provincialis post transitum, perspecto clariùs periculo, ut qualecunque temeritatis crimen, Sacramentali Confessione audaciam suam expiasset. Præcipitium hoc multarum fabularum, quibus non immoror, argumentum fuit. Certum est multos vi aquarum delabentium in scopulos actos vitam amisisse: nec scio utrùm in eo genere in orbe terrarum mirabilius quid existat. Profectò nihil est in America, quod sui vel timorem, vel famam majorem exciter. Nam paulò suprâ præcipitiũ Parana fluvius duas leucas latus, ita se paulatim stringit, ut jactu lapidis utrumque litus committi posse videatur: ubi se sic strinxit, vehementissimo impetu ex altissima crepidine duodecim leucarum descensu se præcipiat, declivi alveo horribiles rupium figuras complectens, à quibus aqua passim reverberata in eximiam altitudinem resiliunt. Multis in locis ob immenorum saxorum occursum alveus interpolatur. At ubi dispensata aqua rursum coeunt, stupendos vortices efficiunt. Alibi etiam desilientes undæ, in ipsas rupes impetu facto, per occultos meatus aspectui se subducunt, diuque abdita, penetratis rupibus, inferiori parte rursus erumpentes, tanquã ex ingentibus scaturiginibus magno fragore profiliunt. Denique tanta est aquarum illo alvei decursu se præcipitantium violentia, ut toto illo duodecim leucarum declivi spatio, continens spuma ferruginei coloris cernatur, quæ Solis radiis repercussa intuentium aciem suo fulgore perstringit. Aquarum delabentium & ad saxa collidentium murmur, quatuor facillè leucarum intervallo percipitur. Juxta præcipitii radices aqua in æquiore solo videtur velle conquiscescere, & quasi æquore facto stagni potius quàm præcipitis fluminis speciem præbere. Sed maligna malacia est, nam singulis pænè horis, occultis causis, derepentè ex imo ingens murmur exoritur, aquis ad multorum cubitorum altitudinem resilientibus, perpetuoque docentibus non fidendum fucatae paci, ingentes subinde motus cum multorum pernicie excitanti. Pisces illic enormis magnitudinis cernuntur: Antonius Ruisius bovi æqualem vidisse se medio corpore flumini innatantem asserit. Ab hujusmodi pisce Indum fuisse devoratum, ac postea integrum in litus ejectum, pro re comperta narrat. Sex omninò dies incredibili membrorum defatigatione in montis ascensu posuere; nam quamvis via, si rectè duceret, duodecim tantum leucarum sit, tamen ob varios flexus pænè duplicanda est. Præterea incedendum per litus saxi asperum & præruptum, lacubus, torrentibus, nemoribus, & ardentibus arenis interpolatum. Nec alia Orbis plaga ardore Solis magis æstuet, nisi per intervalla occurrentes sylvæ umbram præberent: quamquàm inter lylvas ipsa arborum densitas, eventilari aërem non sinens, viatorum corpora immensum fatigant. Ubi pernoctandum erat, Indi tuguriolum extruebant, arborum frondibus ordinatim compositis, tecti ac parietum vicem obeuntibus, quæ radicibus, funium loco, inter se nexa, pluviae arcendæ sufficiebant.

SUPERATO præcipitio, Petrus Spinosa Socius sexaginta & amplius leucis navigiola ex interiori Guairaniã advehens, Provinciali tempore occurrit, & ascensu fatigatum cum Sociis, lautè ex regionis fructibus exstructa supra littorale gramen mensa, recreavit; adeò ut hic occursum in summitate præcipitii speciem quamdam referret eorum, qui ad arduum virtutum apicem magno nisu conscendentes, dulces exanthlari laboris fructus percipiunt. Duabus à præcipitio leucis urbis Regalis primores, honoris ergò, Provinciali obviam processere, ideo ejus adventum majori plausu celebrantes, quòd hæctenus nullus Episcopus, nullus Prætor, nec Provincialis in Guairaniã aliquando venisset. Ab iis in templum, & mox in adornatam domum deductus, inter alia propensæ voluntatis indicia, postulavere, ut Societatis Collegium ibi constitueretur. Sed, quòd exiguo essent numero, negato Collegio, spondit Provincialis designaturum se Socios, qui frequenter urbem excolerent, & curaturum se, ut Indi nostræ curæ subiecti, ex Regis Catholici præscripto, designatis temporibus accuratè ad bimestria servitia mitterentur: extra ea tempora non permitturum gentem miseriam & indefensam injustis oneribus vexari.

Maligna malacia.

CAPUT XXXIII.
Nicolaus Durandus Guairaniã lustrat.

Urbi Regali Societatis domum petit.

Non imperat.

*Provincialis
honorificè ab
Lauretaniis
excipitur,*

*Et ab igna-
tianiis.*

*Divi Xaverii
oppidum in-
spicit.*

*Villaricanis
sedem Socie-
tatis conce-
dit.*

*Societate aliis
oppidiis evo-
cat.*

*Tria oppida
fundari ju-
bet.*

*De rupe pau-
pere.*

**CAPUT
XXXIV.**
Nicolaus
Durandus
Paranam
inspicit.

*Acarientes
Ariolos ar-
guit.*

*Guaicuroos
deferendos
promunit.*

Inde rursus flumini se committens, post aliquot dierum navigationem Lauretum, cui Didacus Salazarius præerat, attingit. Lauretani Neophyti, honoris & gratulationis ergò, alacri dexteritate navale certamen inter se iniere, aptâ interim musicarum vocum, fidium ac tibiurum symphoniam, toto flumine cymbis cooperto personante. In templum inductus, reperit ingeniosis inventis exornatissimum, adeò ut affirmaret, pro solo illo aspectu omnes viæ labores ac pericula rursus obire non detrectaturum. In Sancti Ignatii oppido, cui Josephus Cataldinus moderabatur, omnem conatum Neophyti adhibere per æmulationem, quo Provinciale majore apparatu exciperent: qui in utraq; coloniam tot Christianarum virtutum specimina perspexit in hominibus olim Antropophagorum moribus frædatis, ut assereret, plerisque Neophytos in Societatis ryrocinio formatos sibi videri. Lustratis his oppidis, Paranâ ad lævam relicto, per Tibaxivam navigationem continuavit, qui, quia admodum vadusos est, quindecim dierum spatio vix triginta leucis confectis Divi Xaverii sedem, in quâ mille & quingentas familias Franciscus Diastanius, tanto oneri par solus, regebat, agrè tenuit. Ex hoc municipio Christophorum Turrianum locum suum, terrestri & difficili aliquot dierum itinere, Villaricam misit, quòd cuperet in eâ urbe sedem Societatis restitui, partim ad refræandam quorundam Villaricanorum nimiam in Indos dominationem, partim ad juvandos Barbaros urbi subcensitos, sine Pastore sacris omninò destitutos. Res successit è voto: nam postquam Turrianus obvios pagos Sacramentis procurasset, proclives civium animos habuit. Huic sedi Josephus Cataldinus præesse jussus cum Paulo Bennavidio, operæ pretium non contemnendum retulit. Interim volebat Provincialis ex Divi Xaverii oppido ad recentissimas Sancti Josephi, & Incarnationis reductiones se conferre: sed Socii suasèrunt, ne se abruptis nimium itineribus implicaret: satis itaque habuit, inde Christophorum Mendocam & Simonè Maçeram, conscientiarû suarum rationem pro more Societati reddituros, cum utriusque oppidi primoribus, quos ipse Provincialis baptizavit, evocare. Secundùm id, itinere per Tabaxivam relicto, non sine multarum rerum jacturâ naufragium fecit. Quaquâ transibat, Indis indusiola, cultros, hamos, aciculas, acus, grana vitrea, largè distribuebat, adeò ut in Guairaniæ Indis donandis bis mille nummos insumperit: non inutili liberalitate: nam longè latèque de magni (ut vocant) Patris muneribus fama sparsa tam alliciebat Ethnicos ad Societatis doctrinam optandam, quàm confirmabat Neophytos in amore Sociorum, se suaque in singulorum utilitates profundentium. Abiens, Antonio Ruisio in mandatis dedit, ut quamprimum fieri posset, tria alia oppida apud Inianenses & in Taiabæ & Coronatorum regione ex reductis Indis conderentur. In descensu præcipitii Guairanici ingentem rupem, quam per antiphrasim pauperem appellant, inspectum ivit. Rupes hæc vario colore & fulgore ita micante est, ut Solis radii in eam incidentes non secus ac è speculo reflectantur: quo fit, ut metallum aliquod prædives, imò tota aurea ab vulgo æstimetur, sed falsò: nam merum saxum esse constat, arenis versicoloribus à vento agitatis adeò lavigatum, tersumque, ut vitrum ex longinquo spectantibus appareat. Triginta Hispanorum cymbas in eâ rupe indagandâ olim periisse fama est.

INFRÀ præcipitium, Ruisio valedicens Provincialis, Paranensium ratibus ad iter remetiendum exceptus est. Acariense oppidum prætervectus, per interpretem verbis acerbis incolas perstrinxit, quòd inter eos tot adhuc incantatores atque malefici reperirentur, interminatusque est, ni saperent, Socios aliò transferendos. Valuit acrimonia ad perfringendam plerorumque duritiem, veteratoribus quamplurimis magicas artes detestantibus, & Christianis moribus assuescentibus. Ex itinere Didacum Boroam ab Iguazuano oppido ad regimen Assumptionis Collegii tandem mittendum revocavit. In Itapuano municipio Petrum Romerum & Alfonso Rodericum è Guaicuroorum missione recentèr appullos offendit. Nam in Sociorum paucitate, & messis multiplicitate, Guaicuroos nullam spem conversionis ostentantes deferendos, & Sacerdotum par planè egregium florentioribus rebus admovendum esse, dudum censebant ii, qui majore Dei gloriæ veli-

ficantes

ficantes, ægerrimè ferebant Apostolicos homines pervicacissimæ genti domandæ panè inutiliter occupari. Sic Guaicuzorum sedes, decimo-sexto postquam surrexerat anno, ab Societate deserta est. Itapuz Alfonso Rodericium Provincialis reliquit. Petrum verò Romerum Urvaicensi missioni destinavit, utrumque egregio Martyrio prælusurum. Itapuanì vehementer apud Provinciale insistere, ut in templo suo Venerabile Sacramentum tandem collocaret, & ab selectis recipi fineret: utrâque re impetratâ, evocatis ex aliis oppidis cantoribus, supplicatio solemnis instituta est, tanto plausu ornatuque, ut cultissimis Europæis in his locis spectantibus admirationis materia neutiquam deesset.

INTER has Guairaniæ & Paraniæ qualescumque prosperitates, Urvaicensis Provincia, præproperâ Argentei fluminis Prætoris aviditate, perturbabatur. Miserat is nuperrimè è portu Boni-aëris Ferdinandum Saïam, Petrum Bavum, & Paivam, Hispanos homines, in novis oppidis ab Societate fundatis, fundandisque, Præfecturam, sive ut aiunt correcturam, nomine Regis exercituros. Rochus Gonsalvius quamvis vereretur immaturi consilii damna, tamen non ausus refragari Prætoris mandato, Ferdinandum Saïam Præfecti Regii officio in Conceptionis oppido fungi sivit. Paivam ad Jaguaraitienses, & Petrum Bravum ad Japevientes, Urvaicæ populos, qui ab Societate reduci ad oppida petierant, eadem de causa amandat. Sed non diu fuit, cum præcox consiliû in apertum erupit malum: nam quamvis Sociorum respectu & hortamentis Neophyti externos Præfectos aliquamdiu tolerarint, tamen statim apparuit diuturnum esse non posse, quod invitissimè fiebat. Re enim cognitâ, Itapuanì, Paraniæ populi, misso certo homine, Ibitiraquanis bellum interminantur, ni externi Præfecti jugum abs se excutiant. Ethnici verò adversa Urvaicæ littora incolentes, adunatis viribus, Ibitiraquanorum turbam invadunt, spoliatosque, indicto bello, cum verborum probris ad suos remittunt. Accessit his rebus immoderata Ferdinandi Saïæ dominatio, novellam gentem inasluetis imperiis minisque exacerbantis, & auli adolescentem affinitatibus potentem, quod sua iustia lenius exequeret, publicè alapâ percutere. Igitur Ibitiraquani probrorum impatientes, jam verò recenti Saïæ factò, & insuper suspicione ejus libidinis irritati, arma tumultuosè capiunt, domum nostram oblidant, hominem ad necem postulant; patrasentque scelus, ni Didacus Alfarus, objectu corporis & autoritate, tumultuantes utcumque compescuisset. Exinde Ferdinandus Saïas, domo nostrâ egredi non ausus, imperio suapte abstinuit. Paulò antequam id fieret, Rochus Gonsalvius ad Jaguaraitienses profectus, tantam Barbarorum multitudinem in eum locum reduxerat, quanta sufficeret ad justum oppidum constandum: quod oppidum ædificari cœptum, Prætoris postulatu Divo Xaverio dedicaverat, promiseratque propediem Sacerdotem se procuraturum. Eo loci, Gonsalvio absente, Paiva novellam gentem importunis etiam minis territans, eò rem adduxerat, ut Potirava potens Casiquius de eo mactando agitaret, fecissetque scelus, ni Tabaca novi oppidi dux ferocientem repressisset. Potirava tamen, eventitato consilio, vindictæ metu tractis secum circiter mille capitibus, deserto oppido, ad antiqua latibula transfugit; Paivâ interim ob conceptum metum nemoribus se abdicente. Quibus rebus nunciatis, Provincialis Mastrillus cum Rocho Gonsalvio, Didaco Boroa, Petro Romero, ac aliis Sociis, ad Urvaicam iter accelerat. Conceptionis oppidum ingredientem incolarum primores tumultuosè magis quàm suppliciter uno ore postulant, interponeret autoritatem, ni nascentem Ecclesiam destrui mallet, quàm confervari, eam esse Urvaicensium mentem, Fidem propagari non posse, si alii quàm Societatis homines adhiberentur. Si ab Societate regantur, quævis Prætorum Regionum mandata non ægrè capessituros. His cum addidissent alias querelarum causas, Provincialis, consilii capiendi & Divini implorandi ergò, in sequentem diem responsum rejicit. Cujus summa fuit, non in sua potestate esse Hispanos Præfectos ab Prætoris Regio missos expellere, sed missurum se ea de causa unum è Sociis cum litteris suis ad Prætoris, à quo non dubitaret tumultuantis Provincie causas sublatum iri. Placuit Ibitiraquanis responsum Provincialis, qui statim

Venerabile Sacramentum Itapua collocat.

CAPUT

XXXV.

Inter excitationes turbas duo ad Urvaicam oppida ab Societate exstruuntur.

Ludovici Cæspes Prætoris immaturum consilium.

Hispani novis oppidis præficiuntur.

Paranienses & Urvaicensis Barbari resistunt.

Ferdinandus Saïas de vita periclitatur.

Est Paiva.

Provincialis tumultuantes sedat.

Prætor Hispanos reuocauit.

Sancti Xaverii oppidum apud Jaguaraitienses fundatur.

Et Regum apud Japeiuienses.

Varia nationes ad fidem sollicitantur.

Præsertim ab Francisco Ricardo.

CAPUT

XXXVI.

De rebus apud Japeiuienses factis.

Barbara parentatio.

Barbari in Petrum Romerum conspurant.

Taianoi Religionis progrediente zelus.

Michaëlem Ampuerum secundo Urvaicâ ad portum Boni-aëris amandans, non tantum amotionem præfectorum, sed etiam nova pecuniarum subsidia, ad alendos per Urvaicam Socios, à Prætorè impetravit. His rebus perfectis, Provincialis per Piratinienfè Divi Nicolai oppidum iter circumflectens, ad Jaguaraitienses profectus, novo Divi Xaverii oppido regendo Michaëlem Ampuerum, dum è portu rediret, præfecit. Deinde ad Japeiuienses descendens, perspectâ Barbarorum & locorum conditione, oppidam jam cceptum perfici curavit, & Tribus Sanctis Regibus dicatum, Petro Romero regendum tradidit; magno planè campestrium Indorum emolumento: nam præterquam quòd hætenus, Societatis operâ, in hac reductione suprâ quatuor capitum Guairanicæ gentis millia baptizata sunt, Jarosii, Mbaquæ, Charuæ, Guenoæ, & alii feritate insignes populi, hætenus indomiti, non sine aliquo animorum lucro, ad fidem Christo dandam sollicitati sunt. Et dum hæc scribo nusquam aliâs major spes affulsit earum gentium convertendarû, Francisco Ricardo Gallo-belgâ in Evangelicum illud opus intentissimo, & ad congregandam gentem novi oppidi fundamenta sub nomine Divi Andreæ jaciente. His rebus confectis, Provincialis per Urvaicâ & Paranaë oppida ad Assumptionis urbem, & inde per immensâ spatia in Tucumaniam, iter reflexit, constatque in unica provincie inspectione, ante separationem Chilieni regni, bis mille leucas ab ipso fuisse confectas.

POST discessum Provincialis Petrus Romerus ex novo Regum oppido excurrens, multos infantes, peste grassante, in Ethnicorum terris Saero Fonte expiavit. Charuam unum fortuito casu animam agentem baptizavit, in cuius inferiis, spectante Romero & nequiquam reluctante, consanguinei omnes sibi digiti nodum unum crudeli proflus parentatione præciderunt. Defuncti pater, dolore in rabiem actus, nescio quem veneficum, quasi in filium veneno grassatus esset, pugione bis transfodit: vulneratum & auxilium petentem Romerus contra furibundum hominem, telum jam collineantem, intrepidâ autoritate non tantum tutatus est, sed etiam præstigiis ritè ejuratis baptismali, Sacramento Christianæ militiæ adstrinxit, alligatisque vulneribus, æquè corpori ac animæ medelam fecit. Tantis damnis irritatus dæmon, ringens frendensque vicinos Japeiuiensibus populos instigat in novorum Christianorum perniciem: & jam collatis capitibus de mactando Romero consilia conferebant, cum unus è convocatis, qui ejus liberalitatem non ita pridem in novo oppido degustarat, malè se facturos pronunciauit, si in Sacerdotem advenam, profusissimæ largitatis virum, aut ejus discipulos innocentiam professos, arma sumerent: quâ ratione dæmonis furor frustratus est. Deinde memoratur factum Taianoi adolescentis, qui postquam in Regum oppido à Provinciali vestem acu pictam planè elegantem dono accepisset, accidit ut Ethnici è longinquis locis Japeiuienses inviserent, quos ut ille ad Christi partes pelliceret, detractam sibi vestem advenarum præcipuo donat, cum commendatione Societatis sua liberaliter largientis, nec aliena præter animas appetentis, monens ut vestem, Provincialis donum, in hujus rei fidem ad populares suos reportaret, sollicitaretque ad Christianam legem recipiendam. Equidem, meo judicio, nemo alius pro Christo planius se exuit: eò memorabiliore exemplo, quò in Barbaro & ferè nudo.

